číslo 2 | ročník 2026

Právo a bezpečnost

OBSAH

PRÁVO A BEZPEČNOST, ČÍSLO 2, ROČNÍK 2026

Editorial

Zdeněk Koudelka
Čechy, Morava, Slezsko – Česká republika – Česko 5

Články

Ivan Halász
Rozpad Sovietskeho zväzu a budovanie novej štátnosti v postsovietskom priestore 6

Štěpán Kořínek
Difamační účinky trestního obvinění (nejen) vlivem medializace 28

František Vlach
Individualizace programu zacházení ve vězeňství ČR 40

Karel Marek
Audit a kontrolní činnost 49

Petr Kolman
Má cizinec právo na bezplatného tlumočníka v přestupkovém řízení? 60

Anotace knihy

Petr Rožňák, Pavel Nečas:
Visegrád: Suverenita v čase chaosu 65

CONTENT

LAW AND SECURITY, ISSUE 2, YEAR 2026

Editorial

Zdeněk Koudelka
Bohemia, Moravia, Silesia – Czech Republic – Czechia 5

Articles

Ivan Halász
The Dissolution of the Soviet Union and the Building of New Statehood in the Post-Soviet Space 6

Štěpán Kořínek
The Defamatory Effects of a Criminal Accusation (Not Only) Due to Media Coverage 28

František Vlach
Individualization of the Treatment Program in the Czech Prison System 40

Karel Marek
Audit and Control Activities 49

Petr Kolman
Does a Foreigner have the Right to a free Interpreter in Misdemeanor Proceedings? 60

Book annotation

Petr Rožňák, Pavel Nečas
Visegrad: Sovereignty in a Time of Chaos 65

EDITORIAL

ČECHY, MORAVA, SLEZSKO – ČESKÁ REPUBLIKA – ČESKO

Česko je pojem, který ústava ani zákony neznají. V historii se užíval název země Koruny české. Koruna česká nebylo jen označením královské koruny, ale šlo i o státoprávní vyjádření přináležitosti Čech, Moravy, Slezska a Lužice. Název Království české se vztahoval jen na Čechy, nezahrnoval Markrabství moravské ani Vévodství slezské. Naše území lze i dnes pojmenovat Čechy, Morava a Slezsko, což též užila Ústava v úvodním prohlášení, když chtěla zdůraznit návaznost našeho státu na tisíciletou existenci těchto historických zemí.

Ministr zahraničí Petr Macinka uvedl, že by chtěl v zahraničí opustit anglický název Czechia a vrátit se k Czech Republic.[1] S tím souhlasí premiér Andrej Babiš i předseda Poslanecké sněmovny Tomio Okamura.[2] Již dříve se předseda vlády Andrej Babiš v rozhovoru pro americký deník The Wall Street Journal (13. 2.2020) podivil, kdože vymyslel pro Českou republiku název Czechia a že on jej i jeho český překlad Česko neužívá. Měl pravdu, neboť ústavní název státu je Česká republika. To by měli respektovat představitelé státu a státní orgány v češtině i angličtině.

Název Czechia schválila v dubnu 2016 vláda Bohuslava Sobotky pro prezentaci státu v zahraničí. Ale název státu stanoví ústava, vláda nemá oprávnění jej nahrazovat. Státní orgány mají užívat oficiální název státu – Česká republika a jeho překlady. Má se užívat i při reprezentaci státu za státní peníze. Soukromě ať si každý označuje stát, jak chce. Do toho se státní moc plést nemusí.

Česko neužívám, nepotřebuji ani Czechii. Tyto novodobé názvy jsou snahou po likvidaci historických odlišností. Čechy, Morava, Slezsko jsou pojmy tisíciletými, včetně jejich latinských názvů Bohemia, Moravia, Silesia. I za dlouhou dobu bude jasné, o jaké území jde, až jiné, dobově módní, pojmenování těchto zemí odvane čas na smetiště dějin. Ctít tradice je dobré, včetně historicky vzniklých názvů zemí. Státy bez dějin jsou, jak lidé bez lásky.

Moravský básník Jiří Kuběna ve svém vyznání moravském napsal v roce 1988, kdy se název Česko prakticky neužíval: „*…moje vlast je Morava a žádné Čechy, a už vůbec ne infámní, hrůzné, bohorouhačské (bohovražedné! Česko (ten obludný výplod našeho zdivočelého, prohnilého, nekonečně zkorumpovaného, nestoudného, každou sebemenší hodnotu okamžitě špinícího, rozkládajícího, relativizujícího liberalismu, atd., atd.*)…“.[3]

Zdeněk Koudelka

Předseda Redakční rady

1 JAKUB KOPŘIVA: Macinkovi se nelíbí označení Czechia. Chtěl by ho změnit, PrahaIn.cz 15. 6. 2026, https://www.prahain.cz/politika/macinkovi-se-nelibi-oznaceni-czechia-chtel-by-ho-zmenit-27697.html.
2 JAKUB KOPŘIVA: Macinka nechce název Czechia, Babiš souhlasí: Mám radši Czech Republic, PrahaIn.cz 16. 6. 2026, https://www.prahain.cz/politika/macinka-ozivil-debatu-o-nazvu-czechia-spojence-muze-mit-v-babisovi-27708.html.
3 JIŘÍ KUBĚNA: …vyznání moravské. (Z dopisu Mirku Holmanovi z 12. 1. 1988), Střední Evropa, brněnská verse 2/1988, samizdat. Jiří Pernes: Pod moravskou orlicí aneb Dějiny moravanství, Barrister Principal Brno 1996, ISBN 80-85947-12-9, s. 226–227.

ROZPAD SOVIETSKEHO ZVÄZU A BUDOVANIE NOVEJ ŠTÁTNOSTI V POSTSOVIETSKOM PRIESTORE

Ivan Halász[1]

„Tvorcovia spoločenského poriadku sa zvyčajne neskôr stávajú jeho nástrojmi alebo obeťami. Nástrojmi vtedy, keď ho prestanú formovať, obeťami vtedy, keď ho začnú prerábať.“

ruský historik Vasilij Osipovič Ključevskij (1841–1911)

1. ÚVOD

Pred tridsiatimi piatimi rokmi v decemberi 1991 fakticky i právne zanikol Sovietsky zväz, ktorý skoro po celé 20. storočie formoval charakter moderného sveta. Pre bývalé satelitné štáty regiónu strednej Európy tento fakt znamenal možnosť znovu reálne uplatniť svoju suverenitu, reorientovať sa v geopolitických súvislostiach a predovšetkým pokúsiť sa vytvoriť demokratický politický systém, založený na princípoch právneho štátu, slobodných volieb a ochrane ľudských práv. Zároveň v regióne došlo aj k rozporuplnej obnove kapitalizmu a postupne sa stal aj súčasťou procesu, ktorý sa súhrnne nazýva globalizáciou.

Uhol pohľadu nazerania na udalosti spred troch desaťročí sa prirodzene môže líšiť. Iná je totiž perspektíva Moskvy a ruských elít, iná krajín strednej Európy. O tomto rozdiele perspektívy veľa napovie trvalá nepopularita prvého a zároveň posledného sovietskeho prezidenta Michaila Sergejeviča Gorbačova v domácom prostredí, ako aj všeobecne známy (a v ruskom prostredí akceptovaný) výrok súčasného ruského prezidenta Vladimíra Vladimíroviča Putina, ktorý označil rozpad Zväzu sovietskych socialistických republík (krátko: ZSSR) za geopolitickú katastrofu.[2]

Nezávisle od subjektívneho hodnotenia tejto historickej udalosti v ruskej odbornej literatúre rozpad ZSSR dodnes intenzívne priťahuje pozornosť tamojšej i zahraničnej rusistickej akademickej sféry. O tom svedčí aj štatistika petrohradského profesora histórie Borisa Nikolajeviča Mironova, ktorý spočítal, že k augustu 2020 sa o rozpade ZSSR zrodilo len v Rusku viac ako 300 kníh, približne 3000 článkov a 20 doktorských dizertácií. Prirodzene túto udalosť často spracováva aj už spomínaná zahraničná odborná literatúra.[3]

Konkrétny pohľad na udalosti a ich interpretáciu stále ešte ovplyvňujú emócie a názory niektorých žijúcich aktérov vtedajších udalostí, ako aj súčasných ideológov. Už citovaný Mironov sa pokúsil zhrnúť a typologizovať hlavné teórie a koncepcie o rozpade sovietskeho impéria. Podľa jeho názoru

[1] Publikácia vznikla s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výskumnej organizácie Ústav štátu a práva AV ČR, v.v.i. RVO: 68378122.

[2] BORDAČOV, Timofej. Poslednaja imperija i jejo sosedi. Rossija v globalnoj politike. *Global Affairs*, 2021. No. 2. s. 2 www.globalaffairs.ru/articles/imperiya-eyo-sosedi

[3] MIRONOV, Boris. Dezintegracija SSSR v istoriografiji: Razval ili raspad. *Vestnik Szankt-Peterburskovo Gosudarstvennovo Universiteta. Istorija.* Tom 66. 2021. No. 1. s. 132–133.

treba dezintegráciu ZSSR skúmať na troch úrovniach. Na makroúrovni sa skúmajú predovšetkým dlhodobé procesy a príčiny rozpadu. Na strednej úrovni zase treba skúmať faktory a príčiny, ktoré bezprostredne a priamo predchádzali dezintegrácii. Pod mikroúrovňou autor myslel na konkrétnu historickú analýzu množstvo rozličných faktov, aktérov a udalostí, ktoré sa v nejakej podobe týkali rozpadu ZSSR.[4]

Spomínané tri úrovne inak viac-menej zodpovedajú výskumu dlhodobých, strednodobých a krátkodobých faktorov ovplyvňujúcich proces dezintegrácie. Celkový obraz je prirodzene možné získať len vtedy, keďsa urobí komplexný výskum na všetkých úrovniach a zohľadnia sa všetky tri perspektívy pohľadu. História totiž vytvára dlhodobé podmienky pre dezintegráciu, ale pre proces jej spustenia sú dôležité aj bezprostredné príčiny (tzv. spúšťače) udalostí. Ich množstvo a charakter môže byť rôznorodý. Nakoniec proces dezintegrácie vždy formujú aj jeho konkrétni aktéri, ľudia, politici, hnutia spolu s ich konkrétnymi pohnútkami a záujmami.[5]

Sporná je už samotná terminológia vtedajších procesov. K čomu v roku 1991 vlastne došlo? Ku kolapsu, k rozpadu alebo k rozbitiu Sovietskeho zväzu? Taktiež nejednoznačné je označenie príčin tohto procesu – demokratizácia, národná renesancia imperiálnej periférie, reštaurácia kapitalizmu, revolúcia alebo jednoducho len opotrebovanie sa a následné zrútenie sa starého systému? Maďarský rusista a estéta Ákos Szilágyi v jednej zo svojich monografií o ruskom vývoji po roku 1985 zhrnul situáciu nasledovne: „*Koniec Sovietskeho zväzu nemožno interpretovať ako revolúciu alebo kontrarevolúciu, ale taktiež ani ako reštauráciu, reakciu, oslobodenie alebo vojenskú porážku, hoci prirodzene vôbec nemožno hovoriť o nedostatku takýchto „historických označení." Avšak ani jedna z týchto interpretácií sa doteraz nikdy nestala oficiálnou. Zmena systému teda nemá úradnú ideológiu, ani historický dátum. Jej zmysel, cieľ, smerovanie, ako aj hybné mechanizmy sa dodnes strácajú vo všeobecnej hmle. Jej symbolické prejavy sú chaoticky eklektické, rétorika neúplná a tento proces nemá skoro nijaký politický zjednocujúci potenciál. Dokonca aj oficiálne oslavy sú nesvoje, zmätočné, dokonca až hanblivé. Do historickej rozprávky sa nijako nedá vtesnať politická a ekonomická premena včerajšej mocenskej elity (z diktátorov a parazitov totalitného systému sa zrazu stali prezidenti republík a počestní podnikatelia, alebo práve naopak: z poctivých sovietskych generálnych tajomníkov a riaditeľov podnikov sa stali „krstní otcovia", klanoví bossovia v rámci bandokracie, „oligarchovia" atď)…"*[6]

Isté je len to, že po nástupe k moci Michaila Gorbačova bol spustený proces, ktorého konečný výsledok očakával málokto. Z tohto pohľadu možno rozpad ZSSR považovať skutočne za unikátny jav v histórii, lebo mu nepredchádzala nijaká veľká kataklizma typu prehratej vojny, revolúcie, spoločenskej alebo prírodnej katastrofy.

[4] Tamže s. 139–140.
[5] Tamže s. 140–141.
[6] SZILÁGYI, Ákos. *Oroszország elrablása.* Budapest: Helikon, 1999. s. 32.

Cieľom nového sovietskeho vedenia po roku 1985 bola len reforma (prestavba, po rusky *perestrojka*)[7] existujúceho systému s cieľom jeho ekonomickej efektivizácie a čiastočnej demokratizácie. Obe požiadavky boli permanentne prítomné počas veľkého socialistického spoločensko-politického pokusu, ktorý prebiehal v priestore bývalej cárskej ríše už od roku 1917.

Cieľom nie je opísať celý proces alebo vytvoriť nový naratív. Po krátkom opise právneho a administratívneho rozpadu sovietskych mocenských štruktúr, resp. procesu budovania nových foriem štátnosti v postsovietskom priestranstve, by predovšetkým chcela odpovedať na otázku prečo boli spomínané procesy – voči predchádzajúcim očakávaniam a napriek dovtedajšej ruskej skúsenosti – pomerne plynulé a menej krvavé, než v prípade dekolonizačných procesov, ktoré prebehli v desaťročiach po druhej svetovej vojne v prípade viacerých západných krajín.

2. NIEKTORÉ ŠPECIFIKÁ RUSKÉHO A SOVIETSKEHO NÁRODNOSTNÉHO VÝVOJA

Sovietske impérium bolo zaujímavým štrukturálnym javom v dejinách veľkých kontinentálnych ríš. Do veľkej miery to súviselo jednak s jeho radikálne-socialistickým ideologickým základom,[8] jednak so špecifickým spôsobom uvažovania o ekonomických otázkach, a jednak aj s charakterom obyvateľstva, ktoré obývalo jeho územie.[9]

Ruský štát v územnej podobe, ako ho dnes poznáme, sa pôvodne začal formovať po mongolsko-tatárskom vpáde, presnejšie po oslabení jeho priamych následkov. Moskovské veľkoknieža tá, ktoré mongolská Zlatá horda časom poverila výberom ruských daní aj od ostatných kniežatstiev, si postupne vytýčili za cieľ znovuzjednotenie staroruských a zároveň pravoslávnych území. Stredoveký moskovský štát získal osobitný pocit historického poslania po páde Byzantskej ríše, lebo vtedy sa stal jediným samostatným pravoslávnym štátnym útvarom na svete. Moskovské elity si zároveň počas mongolsko-tatárskeho vpádu bolestne uvedomili otvorenosť územia, ktoré obývalo staré ruské etnikum.[10]

Táto územná otvorenosť (t. j. nedostatok prirodzených geografických hraníc v podobe nepriechodných pohorí a mora) znamenala pre celú populáciu veľké nebezpečenstvo.[11] Situáciu sa pokúsili vyriešiť neustálym rozširovaním územia a odsúvaním hranice štátu čím ďalej od jeho centra.

---

[7] Výrazu reforma sa spočiatku dobová publicistika vyhýbala, lebo evokoval hektické, no nakoniec neúspešné reformy z obdobia vládnutia Nikitu Chruščova. Nový generálny tajomník KSSZ Leonid Brežnev, ktorý vo funkcii nahradil pre stranícke špičky až príliš agilného Chruščova, sa zase pokúšal len o zdokonaľovanie systému. Potreba reformy by totiž nepriamo znamenala aj priznanie si chýb existujúceho režimu, čo vedenie strany a štátu nechcelo pripustiť. Preto si zvolili menej krirický výraz zdokonaľovanie, ktorý menej spochybňoval podstatu režimu a systému. BOFFA, Giuseppe: *Ot SSSR k Rossiji. Istorija neokončennovo krizisa 1964–1994*. Moskva: Meždunarodnije otnošenija, 1996. s. 17.

[8] KRAUSZ, Tamás. *Bolsevizmus és a nemzeti kérdés*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

[9] MIRONOV, Borisz. Socialnaja istorija Rossiji perioda imperii (XVIII-načalo XX v.) Tom I. Sankt-Peterburg, 1999. s. 28–36.

[10] O tomto procese pútavo BERĎAJEV, Nikolaj: Prameny a smysl ruskôho komunismu. Praha: Prostor, 2023. s. 9–22.

[11] KLJUČEVSKIJ, Vasilij. *Russkaja istorija. I. kniga* Moskva: Mysl, 1995. s. 55–57.

Moskva v prípade vonkajšieho útoku len takto vedela získať čas na organizáciu obrany, postupné oslabovanie protivníka a v prípade potreby aj na evakuáciu mocenského centra hlbšie do vnútrozemia. Neustále rozširovanie ruských území, odhliadnúc od menších výnimiek malo preto na rozdiel od ostaných európskych koloniálnych veľmocí hlavne bezpečnostný a nie ekonomický charakter.[12] Koniec-koncov táto bezpečnostno-politická doktrína pomohla zachrániť ruskú alebo neskôr sovietsku štátnosť počas poľsko-litovského vpádu na začiatku 17. storočia, neskôr počas vlasteneckej vojny proti Napóleonovi v roku 1812 a nakoniec aj počas útoku nacistického Nemecka v roku 1941.

Spomínaná politika neustáleho rozširovania bola najprv namierená proti tatárskym štátnym útvarom na východe a juhu európskeho Ruska. Najväčšie územné zisky však priniesla novovekému ruskému štátu kolonizácia obrovských území na severe euroázijského kontinentu, ktorú vo veľkej miere realizovala misia kozáckeho atamana Jermaka a jeho nasledovníkov koncom 16. storočia. V 17. storočí sa už sformovala rusko-čínska hranica. Hoci Rusko dodnes nedokázalo primerane osídliť tieto obrovské územia, v súčasnom globalizovanom svete práve táto kolonizácia znamená jednu z najväčších výhod (a zároveň aj slabín) ruského štátu. Potom nasledovalo získanie kontroly nad pribaltickými oblasťami, ktoré malo asi najviac ekonomické a dopravné pozadie v rade postupného rozširovania ruského štátu. Úlohu tu zohrala aj potreba prístupu k nezamrznutému moru. Eliminovanie tureckého vplyvu na sever od Čierneho mora a Kaukazu malo ekonomickú aj bezpečnostno-politickú motiváciu. Rozdelenie Poľska v 18. storočí znamenalo neutralizáciu starého protivníka a získanie pravoslávnych východoslovanských oblastí. Zisk Fínska na načiatku 19. storočia mal okrem iného za cieľ aj ochranu nového hlavného mesta zo západu. Petrohrad sa totiž na rozdiel od Moskvy nachádzal na periférii obrovskej ríše. Svoju úlohu tu zohrali aj dynastické ciele Romanovovcov a ekonomika. Rozširovanie do stepnej stredoázijskej oblasti v 19. storočí malo nielen ekonomické, ale aj pacifikačné ciele. Motivovala ho aj snaha nastrašiť Veľkú Britániu, ktorá vždy nervózne reagovala na približovanie sa iných európskych mocností k Indii.[13]

Spomínaná motivácia neustáleho rozširovania, ako aj jeho územný (súvislý kontinentálny, t. j. nie prímorský a zámorský charakter),[14] mala rozličné dôsledky. Na Rusmi ovládanom území vzniklo pomerne integrované multietnické spoločenstvo, ktorému dominovalo ruské, resp. slovanské pravoslávne obyvateľstvo. Jeho elity tvorili aj rozličné kooperatívne (kolaborujúce) vedúce vrstvy z periférie impérie – napríklad baltická nemecká šľachta, potomkovia bývalých tatárskych vodcov, gruzínska aristokracia a podobne.[15] Okrem toho politicky dominantné väčšinové obyvateľstvo nežilo – na rozdiel od ostatných európskych koloniálnych impérií – vždy a bezpodmienečne v lepšej

[12] MIRONOV, Boris. cit. op. s. 26–28.
[13] BROŽ, Ivan. *Diplomaté*. Praha: Epocha, 2004. s. 156–157.
[14] Jednu z mála výnimiek predstavovala Aľjaška, ale tú nakoniec cár Alexander II. v roku 1867 predal USA.
[15] KAPPELER, Andreas. cit. op. s. 115–116.

ekonomickej situácii, ako ľudia z hospodársky rozvinutejších, ale politicky podriadených periférnych častiach ríše.[16]

Na druhej strane cárizmus síce až do druhej ruskej revolúcie hlásal, že Rusko je jednotné a nedeliteľné, ale v rámci svojej konzervatívnej mentality bol schopný tolerovať rozličné tradičné rozdiely a dokonca aj územné autonómie. Začiatkom 19. storočia mohlo mať preto tzv. kongresové Poľsko alebo čerstvo pripojené Fínsko podstatne väčšiu mieru autonómie a slobody, ako obyvateľstvo vnútornej časti ríše. Pravda, autonómia pľských území bola po povstaniach v 19. storočí radikálne okliešťená. Tento prístup sa však vo fínskom prípade začal meniť len na konci 19. storočia a to pod vplyvom modernizačných tendencií, ktoré so sebou priniesli aj modernejšie formy väčšinového ruského nacionalizmu a ideu budovania ruského národného štátu. Zmena postoja však vyvolala nové problémy a konflikty a to aj v provinciác, ktoré boli dovtedy lojálne a pokojné.

Ruská sociálna demokracia a osobitne jej radikálne boľševické krídlo, ktoré svoje ideové zdroje čerpalo jednak zo západoeurópskeho radikálneho socializmu a revolučné metódy zase z ruskej národnej praxe, sa vo všetkom snažila odlíšiť od cárizmu.[17] To platilo aj pre národnostnú otázku, v prípade ktorej boľševici dokonca programovo sľúbili všetkým národom a národnostiam ríše dať toľko autonómie, resp. samostatnosti, koľko len unesú. Prirodzene prax po získaní moci vždy zvykne byť trochu iná, ako predrevolučné alebo predvolebné sľuby. Boľševické vedenie krajiny v 20. rokoch 20. storočia predsa len uskutočnilo dovtedy nevídaný proces federalizácie a autonomizácie bývalej jednotnej cárskej ríše.[18]

V roku 1922 vznikol spojením sovietskeho Bieloruska, Ruska, Ukrajiny a Zakavkazskej federácie ZSSR, ktorý sa postupnou transformáciou a pripájaním nových alebo staronových území nakoniec rozšíril na 15 zväzových republík. V ich rámci však mohli existovať rozličné autonómne republiky alebo iné formy autonómie postavené na národnostnom princípe. Zväzové republiky dostali dokonca v rámci leninskej národnostnej politiky aj právo na národné sebaurčenie. Okrem toho čoskoro sa začal proces tzv. korenizácie, ktorého cieľom bolo vytvoriť nové národnostné sovietske socialistické elity.[19]

Prirodzene sovietsky model riešenia národnostnej politiky netreba preceňovať alebo dokonca idealizovať, lebo sa realizoval v podmienkach diktatúry jednej štátostrany, ktorá potom po roku 1928 prerástla do despotického systému Josifa Vissarionoviča Stalina, ktorý sa eufemisticky často nazýval aj obdobím kultu osobnosti. Nakoľko však pôvodnú prestavbu sovietskeho štátu Lenin realizoval v rámci spolupráce so Stalinom ako ľudovým komisárom pre národnostné otázky, táto otázka sa stala

[16] Tamže s. 283.
[17] BERĎAJEV, Nikolaj: cit. op. s. 133–144.
[18] BOSIACKI, Adam: Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej" Rosji 1917–1921. Warszawa: Liber,1999. s. 277–308.
[19] GYÓNI, Gábor: *A történelmi Oroszország népei*. Budapest: Russica-Pannonicana, 2011. s. 13–14.

po smrti Lenina dôležitým legitimizačným prostriedkom v rukách Stalina.[20] Ten sa aj vďaka nej snažil štylizovať do pozície Leninovho najlepšeho žiaka a najbližšieho spolupracovníka. Túto metódu potom dokázal bravúrne využiť počas frakčných bojov, ktoré prebiehali v rámci sovietskej štátostrany v 1920-ch rokoch. V nasledujúcom desaťročí sa však princípy tzv. leninskej národnostnej politiky skoro úplne vytratili z mocenskej praxe. Z druhej strany treba pozanemať, že už vytvorené štruktúry a inštitúty Stalin nerušil, lebo aj ich prostredníctvom dokázal udržiavať pri živote svoj obraz ako najvernejšieho nasledovníka čoraz viac sakralizovaného Lenina.

Nikita Chruščov a nové vedenia štátu a strany sa po roku 1953 deklarovane usilovali o návrat k leninskému dedičstvu. Súčasťou tohto návratu bola aj politika dosadzovať na viditeľné prvé miesta v rámci zväzových a autonómnych republík miestne etnické kádre verné Moskve. Prirodzene na menej viditeľných, ale dôležitých miestach pracovali všade aj funkcionári s európskym väčšinovým etnickým pozadím (predovšetkým Rusi, Bielorusi a Ukrajinci), ktorí zabezpečovali jednotu riadenia a určité celozväzové štandarty vládnutia.

Táto prax pretrvala až do rozpadu ZSSR a do určitej miery uľahčila jeho relatívne pokojný rozpad. V rámci ZSSR sa totiž nesformovala len formálna infraštruktúra národnostnej štátnosti jednotlivých zväzových (t. j. právne stanovené hranice, vlády, miestne parlamenty, republikové ministerstvá, akadémie vied, národné univerzity, centrálne štatistické úrady atď.), ale čiastočne aj vcelku odborne pripravené riadiacie kádre miestneho etnického pôvodu a s miestnym spoločenským pozadím.

Nakoľko sovietske zväzové vedenie neuvažovalo o rozpade socialistického impéria, občas bolo pri stanovení vnútorných hraníc aj mimoriadne štedré. Takto sa totiž snažilo eliminovať mobilizačný potenciál miestneho nacionalizmu. Osobitne výrazne sa to prejavilo pri stanovení hraníc sovietskej Ukrajiny alebo Bieloruska, ktoré boli kľúčové z hľadiska existencie a praktického fungovania celého zväzového štátu. Bieloruský nacionalizmus nepredstavoval pre moskovské centrum hrozbu, avšak Ukrajina bola v inej situácii. Osobitne na jej západe existovalo silné národné cítenie, ktoré sa už začalo vymedzovať aj proti Rusom. Odovzdanie prevažne ruskojazyčného poloostrova Krym Ukrajinskej SSR v roku 1954 (t. j. v tristé výročie Perejeslavskej rady, ktorá pripojila východné Ukraninu k moskovskému štátu) bolo práve prejavom tejto „uspávacej" politiky.

Okrem toho netreba zabudnúť ani na dôsledky spoločenských modernizačných ambícií komunistickej ideológie, ďalej na ekonomické dôsledky centrálneho plánovania, ako aj neustáleho zohľadňovania bezpečnostného aspektu v procese urýchlenej sovietskej industrializácie. Ten sa osobitne prejavil v rokoch druhej svetovej vojny, ale prítomný bol už aj skôr. Jedným z dôležitých cieľov sovietskej školskej a kultúrnej politiky bolo odstránenie analfabetizmu, k čomu bolo v rámci

[20] Tu treba pripomenúť, že Leninova a Stalinova koncepcia vytvorenie ZSSR sa pôvodne zásadne líšila. Lenin chcel nový štátny útvar vytvoriť spojením štyroch republík, teda federalizáciou. Stalin naopak uvažoval o vstupe Bieloruska, Ukrajiny a Zakavkazska do federalizovaného sovietskeho Ruska pri zachovaní si svojej autonómie. Nakoniec zvíťazila Leninova „federalistická" koncepcia, ktorý však čoskoro zomrel. SERVICE, Robert. *Lenin.* Praha: Argo, 2002. s. 399–400. a 406.

mnohonárodnostnej ríše objektívne potrebné využiť aj miestne jazyky a kultúry. Industrializácia bola zároveň prezentovaná nielen ako prostriedok vyrovnávania veľkých regionálnych rozdielov, resp. utužovania jednoty štátu, ale aj ako spôsob celkovej modernizácie spoločnosti. Nakoniec si treba uvedomiť, že normy centrálneho plánovania vo všetkých zväzových republikách mali podobné metodologické východiská, čo vcelku pozitívne vplývalo na sociálno-kultúrnu infraštruktúru jednotlivých zaostalejších periférnych oblastí.

Boľševická a potom komunistická strana sa síce vždy usilovala prezentovať ako internacionalistické hnutie a osobitne v jej prvopočiatkoch to vcelku aj reálne platilo. Pomer príslušníkov rozličných národnostných, etnických, a konfesionálnych skupín v jej rámci bol na začiatku jej existencie nadpriemerný (a to osobitne vo vedení strany), avšak v časoch stabilizácie systému sa predsa len prejavila prevaha väčšinového obyvateľstva. Internacionalizmus síce patril k revolučnej legitimite strany, menej dôležitú úlohu už hral v časoch všednej sovietskej etatistickej každodennosti.

Od 60. rokov 20. storočia sa preto celkovo aj v rámci štátostrany posilnili nacionalistické trendy, čo súviselo okrem iného aj s čínsko-sovietskym napätím, ako aj so zmenou spôsobu samolegitimizácie sovietskeho režimu. Menší dôraz sa už totiž kládol na revolučný mesianizmus, väčší zase na väčšinový každodenný nacionalizmus, sovietske vlastenectvo a formujúcu sa sovietsku konzumnú spoločnosť.[21]

3. GORBAČOV, PRESTAVBA A NÁRODNOSTNÁ OTÁZKA

Hoci prvotnou príčinou začiatku gorbačovovskej prestavby a reforiem nebola národnostná otázka,[22] medzietnické napätia sa v multietnickej krajine prejavili veľmi skoro. Paradoxne väčšinou nešlo o protiklad medzi väčšinovým národom (Rusmi) a menšími národmi žijúcimi na periférii, ale o miestne etnické animozity.

K prvým násilnostiam došlo už v decembri 1986 v kazašskej Alma-Ate (dnes Almati) po odvolaní tamojšieho straníckeho vodcu Dinmuhameda Kunajeva, ktorého na poste nahradil etnický Rus Gennadij Kolbin. Následne v meste začali demonštrácie študentov, ktoré prerástli do nepokojov. Koncom februára 1988 sa v azerbajdžanskom meste Sumgait začal krvavý protiarménsky pogrom, ktorého príčinou bolo hnutie Arménov v Náhornom Karabachu za pripojenie sa k sovietskemu

[21] BOFFA, Giuseppe: *Ot SSSR k Rossiji. Istorija neokončennovo krizisa 1964-1994.* Moskva: Meždunarodnije otnošenija, 1996. s. 94–95.

[22] Príčiny prestavby pravdepodobne treba hľadať v čoraz menšej výkonnosti sovietskej ekonomiky, v problémoch poľnohospodárstva, ktoré už ohrozovali samotné zásobovanie krajiny, v technologickej zaostalosti, ďalej v niektorých zahraničnopolitických neúspechoch (napr. Afganistan), v klesajúcich cenách ropy, ako aj tlaku, ktorý na ZSSR vyvinul svojimi mioriadne nákladnými projektmi „hviezdnych vojen" americký prezident Ronald Reagan. Netreba zabudnúť ani na to, že priemerný vek členov Politbyra KSSZ počas Brežneva presiahol 70 rokov. V roku 1955 bol pritom ich priemerný vek ešte 55 rokov, neskôr počas Chruščova 61 rokov. Pozri: SZ. BÍRÓ, Zoltán: Politikatörténeti vázlat a késői Szovjetunióról. In: *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés.* Ed. KRAUSZ, Tamás – SZ. BÍRÓ, Zoltán. Budapest: MRI, 2003. s. 16.

Arménsku. To vyvolalo strety medzi miestnymi Arménmi a Azerbajdžancami. Pogrom si vyžiadal 32 mŕtvych a 197 zranených.[23] Udalosti v Náhornom Karabachu prerástli do vojny medzi dvoma zväzovými republikami.

V spomínaných prípadoch však ešte nešlo o snahu úplne sa odpútať od ZSSR. Separatistické snahy sa otvorene prejavili najprv v troch pribaltických republikách, ktoré v rámci zväzového štátu patrili medzi najrozvinutejšie. Veľká časť ich obyvateľstva totiž ťažko znášala sovietsku okupáciu z roku 1940 a ich následné pripojenie k bývalej metropole, ku ktorej patrili pred vyhlásením svojej samostatnosti po prvej svetovej vojne. Podobná bola situácia aj v Gruzínsku.

Etnické napätia a konflikty bez ohľadu na to, či spôsobili perestrojku alebo boli len jej dôsledkom, prípadne sprievodným javom, v každom prípade hrajú dôležitú úlohu pri objasňovaní príčin rozpadu sovietskej federácie. Postupný rozvoj nacionalizma na periférii pôvodne ruskej a potom sovietskej ríše podľa viacerých odborníkov časom musel spôsobiť zmenu štátoprávneho usporiadania.[24]

Otázna je skôr úloha ruského centra v tomto procese. Niektorí odborníci vidia príčinu rozpadu v jeho nesprávnej, utláčateľskej alebo aspoň diskriminačnej národnostnej politike, iní zase naopak zdôrazňujú práve fakt, že sovietska národnostná politika napomohla procesu dezintegrácii tým, že do určitej miery pomohla dotvoriť, občas dokonca priamo aj sformovať, alebo aspoň zmodernizovať miestne národy a národnosti. Spomínaná politika vedome alebo podvedome posilnila miestne identity a zároveň vybudovala aj základnú štátnu a administratívnu infraštruktúru. Existujú však aj názory, ktoré zdôrazňujú nerovnomerný ekonomický a sociálny rozvoj v rámci obrovského štátneho útvaru alebo spory medzi republikami-donormi a republikami-recipientmi centrálnej finančnej pomoci.[25]

V rámci ZSSR a jeho národnostnej politiky určite existovalo napätie ohľadne harmonizácie snahy o podporu miestnych etnických identít a zároveň snahy vytvoriť jednotný občiansky (politický) sovietsky národ. ZSSR tu vlastne do určitej miery najprv zmobilizoval identitu a štátotvorné ciele národov na vlastnej periférii, potom sa ich však pokúsil v záujme zväzovej jednoty utlmiť.[26]

ZSSR určite v mnohých aspektoch predstavoval zaujímavý a inovatívny pokus budovania novej štátnosti založenej na mesianistickej revolučnej ideológii a zároveň na rešpektovaní etnických rozdielov. Jedným z jeho pilierov bola komunistická štátostrana, ktorá dlho držala všetky mocenské páky vo svojich rukách. Po Stalinovej smrti sa v nej viac-menej presadil princíp oligarchického kolektívneho vedenia, ktorého hlavným orgánom bol Politický výbor (Politbyro) KSSZ. Zasadať v tomto zbore bolo otázkou najväčšej prestíže a znamenalo väčšiu moc, ako zastávanie rozličných

[23] *Oroszország és Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900-1991*. Eds. KRAUSZ, Tamás – SZILÁGYI Ákos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. s. 255. a 261.
[24] KAPPELER, Andreas. *Rossija – mnogonacionalnaja imperija. Vozniknovenije, istorija, raspad*. Moskva, 2000. alebo LAQUEUR, Walter. The Dream that Failed. Reflections on the Soviet Union. New York: 1994.
[25] MIRONOV, Boris. cit. op. s. 136-137.
[26] MARTIN, T. *Imperija „polozitelnoj dejatelnosti". Nacija i nacionalizm v SSSR. 1923-1939*. Moskva: 2011. s. 32.

štátnych funkciií. Na druhej strane od vzniku sovietskeho systému väčšina jeho vedúcich činiteľov paralelne zastávala viacero funkcií, čo sa na začiatku vysvetľovalo hlavne nedostatkom primeraných kádrov. Komunistická strana disponovala nielen skoro dvadsaťmiliónovou členskou základňou, ale aj veľkým a odborne pripraveným administratívnym aparátom, ktorý rozhodoval o väčšine dôležitých záležitostí. Zároveň však za svoje rozhodnutia neniesol priamu politickú alebo právnu zodpovednosť.[27]

Národnosť jednotlivých členov tohto orgánu po dlhé desaťročia nehrala špeciálnu úlohu. Osobitne pestré etnické zloženie mal tento orgán v časoch stalinizmu, veď samotný Stalin bol gruzínskej národnosti. Neskôr sa však aj tu prejavila prevaha východoslovanského etnického elementu a väčšina členov a ich náhradníkov mala ruský, bieloruský, prípadne ukrajinský pôvod. V 70. rokoch 20. storočia sa však riadnym členom Politbyra stal už aj hlavný činiteľ kazašskej straníckej organizácie Kunajev a o niečo neskôr aj Azerbajdžanec Gejdar Alijev. Obaja prirodzene patrili k nominantom a stúpencom Leonida Iljiča Brežneva.

4. ZMENY NA ÚSTREDNEJ ÚROVNI

Po nástupe Michaila Gorbačova k moci sa zmeny postupne zrýchľovali. Prvé sovietske ústavné reformy z roku 1988 chceli ešte len zdokonaľovať socializmus. Najvyšším mocenským orgánom na zväzovej úrovni sa stal Zjazd ľudových poslancov ZSSR, ktorý mal impozantných 2250 členov. Tento orgán nezasadal permanentne, preto si zo svojich radov zvolil Najvyšší soviet ZSSR. Tretinu poslancov Zjazdu ľudových poslancov volili priamo v individuálnych volebných obvodoch, tretina zastupovala subjekty federácie a rozličné autonómne útvary, o tretine zase rozhodovali orgány KSSZ a iných oficiálnych spoločenských organizácií. O rok neskôr ďalšia novela zväzovej ústavy umožnila republikám samostatne rozhodovať aj o podobe svojich vlastných zákonodarných zborov, tieto však – na rozdiel od dovtedajšej praxe – už automaticky neakceptovali zmeny a model vytvorený na zväzovej úrovni. Len Ruská sovietska federatívna socialistická republika (RSFSR) prevzala tento dvojstupňový model, a čiastočne Bielorusko a Kazahstan umožnili zastúpenie aj cez spoločenské organizácie. Veľká väčšina zväzových republík tento spôsob úpravy legislatívneho orgánu už neakceptovala.[28]

Posledný sovietsky parlament prijal celý rad dôležitých demokratizačných zákonov – napríklad tlačový zákon alebo zákon o možnosti slobodne vycestovať do zahraničia. Mnohé dovtedy len

[27] V roku 1970 v tomto aparáte pracovalo približne 250 000 osôb. *Oroszország és Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900–1991.* Eds. KRAUSZ, Tamás – SZILÁGYI Ákos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. s. 222.
[28] JIRÁSKOVÁ, Věra Přechodné období a přijetí nových ústav v zemích střední a východní Evropy. In: PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Praha: PF UK, 1999. s. 22–23.

deklarované občianske práva dostali konkrétny právny základ a realizačný mechanizmus.[29] Možno teda konštatovať, že v procese perestrojky zohral pozitívnu úlohu.

O prioritách vtedajšieho sovietskeho vedenia, ako aj o intenzite „etatizácie" novej politickej štruktúry veľa napovedal fakt, že dokumenty organizátorov moskovského antigorbačovovského puču alebo inak povedané násilného pokusu o záchranu ZSSR ani raz nespomenuli ako cieľ obranu alebo záchranu socializmu. Výrazy komunizmus alebo socializmus dokonca úplne absentovali v deklarácii Štátneho výboru pre výnimočný stav z 19. augusta 1991. Aktérov celej akcii vtedy totiž už zaujímala len ochrana spoločných štátnych štruktúr a nie záchrana dovtedajšieho spoločensko-politického zriadenia.[30]

V procese postupného rozpadu ZSSR nehrali rolu len radikálne separatistické snahy troch pribaltických republík, o ktorých bude ešte reč nižšie, ale aj vývoj v RSFSR a osobitne vnútorný boj medzi sovietskymi a ruskými politickými a administratívnymi elitami priamo v Moskve. RSFSR začala dobudovávať svoju štátnu infraštruktúru pod vedením bývalého moskovského oblastného straníckeho šéfa Borisa Jelcina, ktorý po svojom odvolaní práve v ruskom parlamente našiel dobrú bázu pre svoje neskoršie politizovanie.

Špecifickou črtou Moskvy bolo to, že tam pracovali vlastne dve štátne infraštruktúry – zväzová a ruská republiková. Prestíž tej druhej však bola podstatne menšia, čo okrem mocenských pomerov súviselo aj s tým, že ruská republiková administratívna elita priamo kontrolovala len 17 % tovární a závodov na svojom území. Tento pomer nebol v nijakej inej zväzovej republike takýto nízky. Exitovala dokonca taká republika, kde tento pomer dosiahol 60 %.[31] Od leta 1990 sa ruské republikové vedenie všemožne snažilo zmeniť tento pomer a preto prijalo množstvo opatrení. 4. júna 1990 napríklad prijali zákon o majetku, ktorý sa nachádzal na území RSFSR.

Zákon deklaroval, že prírodné nerastné bohatstvo a výrobné kapacity nachádzajúce sa na území republiky patria do zákonodarnej kompetencie RSFSR a prípadne autonómnych republík, ktoré sa nachádzajú na jej území. 9. augusta 1990 Prezídium Najvyššieho sovietu RSFSR deklarovalo, že všetky dohody a zmluvy o cenných kovoch a iných strategických surovinách, ktoré boli podpísané bez spolupráce s ruskými republikovými orgánmi, strácajú platnosť. Republikové vedenie zároveň začalo budovať štátnu, resp. administratívnu infraštruktúru potrebnú pre uplatňovanie jej záujmov. V roku 1990 vzniklo Colné riaditeľstvo RSFSR, Ruská obchodná a priemyselná komora, ako aj republiková burza. Pod kontrolu republiky sa dostala aj veľká časť bankového sektora, napríklad *Promstrojbank, Vneštorgbank* alebo *Sberbank.* Daňové príjmy z republiky začali prechádzať do republikového rozpočtu. Pod vplyvom udalostí vo Vilniuse a Rige, kde zväzové orgány vnútra voči

[29] BOFFA, Giuseppe: *Ot SSSR k Rossiji. Istorija neokončennovo krizisa 1964-1994.* Moskva: Meždunarodnije otnošenija, 1996. s. 214.
[30] SZ. BÍRÓ, Zoltán. cit. op. s. 47.
[31] SZ. BÍRÓ, Zoltán: cit. op. s. 44–45.

miestnym orgánom použili aj silové prostriedky, začalo vedenie RSFSR prípravu na vybudovanie vlastnej armády a vytvorilo výbor parlamentu kompetentný v otázkach obrany a bezpečnosti. Táto sféra pritom jednoznačne patrila do kompetencie zväzových orgánov. Dokonca sa začalo uvažovať o vytvorení vlastnej republikovej KGB a jej miestnych orgánov.[32]

Tento vývoj spolu s vývojom na národnostnej periférii ZSSR musel veľmi znepokojiť sovietske mocenské centrum. Gorbačov vtedy inicioval celozväzové referendum o budúcnosti Sovietskeho zväzu, ktoré sa konalo 17. marca 1991. Pribaltické republiky, Arménsko, Gruzínsko a Moldavsko však odmietli realizovať hlasovanie na svojom území. Celkové výsledky boli priaznivé pre centrum a ideu federácie. Pri 80 %-nej účasti 76 % hlasujúcich podporilo obnovenú federáciu. Samotné výsledky síce znamenali väčšiu legitimitu pre sovietsky federalizmus, ale v praxi nakoniec zväzovú štátnosť už nezachránili.

Na území Ruska sa vtedy paralelne uskutočnilo aj referendum o zavedení prezidentského systému na ruskej republikovej úrovni. Na zväzovej úrovni už existoval prezidentský systém, s pomocou ktorého sa Gorbačov od roku 1990 pokúšal zachrániť svoju mocenskú pozíciu. Najvyššia stranícka funkcia už totiž legitimačne ani prakticky nestačila. Prvý a zároveň posledný sovietsky prezident bol však volený nepriamo cez Zjazd ľudových poslancov ZSSR. Prvého ruského prezidenta voliči mohli zvoliť už priamo a to 12. júna 1991. Aj tento fakt posilnil legitimitu ruského vodcu Borisa Jelcina, ktorý sa stal hlavným reprezentantom tzv. radikálne demokratických proreformných síl. Tieto sily už myšlienkovo opustili ideu obnovy, resp. zdokonaľovania socializmu a čoraz intenzívnejšie sa prikláňali k tradičnej kapitalistickej reforme viac-menej vtedajšieho západného štýlu. Vtedy už veľmi populárny Jelcin vyhral voľby už v prvom kole a to pri trojštvrtinovej volebnej účasti.[33]

Jelcin vystúpil z komunistickej strany na poslednom XXVIII. zjazde KSSZ v júli 1990. Vtedy dokonca vyzval aj na samorozpustenie celej strany, čo bolo otvorené vzopretie sa Gorbačovovi. Ten na zjazde už nemal jednoznačnú väčšinu a jeho konzervatívni, resp. radikálni oponenti sa dokonca pokúsili rozdeliť funkciu prezidenta a generálneho tajomníka. To sa im však nepodarilo.[34] Jelcin po získaní prezidentského postu v lete 1991 zakázal činnosť politických strán na pracoviskách, čo bolo opatrenie namierené jednoznačne voči KSSZ.[35] Situácia sa stávala čoraz viac chaotickou a viacerí politici radili Gorbačovovi vyhlásenie výnimočného stavu. Gorbačov to odmietol a sústredil sa na novú zväzovú zmluvu, o ktorej sa rokovalo v Novom Ogarjeve. Zmluva, ktorá mala byť podpísaná suverénnymi členskými štátmi, ktoré mali ponechať kompetencie v oblasti obrany, vnútra, zahraničnej politiky a koordinácie ekonomiky zväzovému centru, delegovala dôležité právomoci na republiky. Avšak len 8 republík bolo ochotných sa k nej pripojiť. Dohovor podpísal síce za Rusko aj Jelcin, ale skutočným spojencom Gorbačova v celom záchrannom procese

[32] SZ. BÍRÓ, Zoltán: cit. op. s. 44–45.
[33] Tamže s. 46.
[34] BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 213.
[35] SZ. BÍRÓ Zoltán. cit. op. s. 46.

bol kazašský bývalý šéf strany a neskôr prvý prezident samostatného Kazahstanu Nursultan Nazarbajev.[36]

Zmluva mala byť podpísaná 20. augusta 1991. Nie náhodou sa vtedy začal moskovský puč, ktorého sa zúčastnila väčšina kľúčových členov sovietskeho vedenia (čiže sovietsky premiér, predseda KGB, ministrer vnútra a obrany a dokonca aj sovietsky viceprezident),[37] ktorá chcela zabrániť podpisu zmluvy a takto zachrániť zväzový štát a vôbec jeho funkčnosť v pôvodnej podobe. Štátny výbor pre výnimočný stav sa odvolával na Gorbačovov zdravotný stav a dekrétom prevzal moc v krajine. Akcia sa však nakoniec nepodarila a to predovšetkým pre odpor orgánov RSFSR na čele s Jelcinom.[38] Taktiež nemala jednoznačnú podporu na periférii ZSSR, kde sa okrem toho nakoniec po krachu celého pokusu o puč aj konzervatívne komunistické elity zľakli odvetných represií. Preto na väčšine miest podporili snahy vlastných národovcov v parlamente o vyhlásenie aspoň formálnej nezávislosti. Na viacerých miestach došlo dokonca k zákazu KSSZ a to rozhodnutím, resp. hlasmi aktívnych členov štátostrany sediacich v prezidentských a parlamentných orgánoch.

Gorbačov sa vďaka neúspechu celého poksu mohol vrátiť do Moskvy a znovu zaujať svoju pôvodnú funkciu. Už to ale nebol politik, ktorý by dokázal spoluurčovať a tematizovať chod politických procesov. Všetci rozhodujúci činitelia vnútri ZSSR aj v zahraničí vedeli, že novým silným človekom sa stal Jelcin, ktorý bol však stále ešte len prezidentom jednej zo zväzových republík bez formálneho a priameho vplyvu na väčšinu silových štruktúr krajiny. Tie boli prirodzene naďalej podriadené mimoriadne oslabenému zväzovému centru. Jeho pracovníci ako aj niektorí vedúci činitelia však práve v Jelcinovi videli garanta svojej ďalšej existencie, ako aj garanta pokračovania ich orgánov. Začal sa teda rýchly prechod do tábora víťazov.[39]

5. VÝVOJ PO AUGUSTE 1991

Mimoriadne posilnené ruské vedenie na čele s Jelcinom oficiálne naďalej uznávalo autoritu sovietkeho prezidenta, ale zároveň sa obávalo, že sa totálne oslabený Gorbačov nakoniec vzchopí a skomplikuje celú politickú situáciu, a to napriek tomu, že musel urobiť pre neho niekoľko ponižujúcich krokov. Sovietsky prezident po návrate do Moskvy napríklad najprv vystúpil v ruskom parlamente, ktorý spolu s Jelcinom najviac vzdoroval prosovietskym pučistom. Vtedy sa začalo Gorbačovových posledných „100 dní“ (presnejšie 125 dní).

Po neúspešnom puči na rozličných úrovniach riadenia došlo v veľkým personálnym zmenám a obmene kádrov. Hoci sovietskych zväzových funkcionárov oficiálne menoval sovietsky prezident,

[36] BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 227.
[37] Väčšinu z nich inak Gorbačov chcel na základe predbežnej dohody s Jelcinom a Nazarbajevom inak vymeniť. SZ. BÍRÓ. cit. op. s. 47.
[38] SZ. BÍRÓ Zoltán. cit. op. s. 47.
[39] BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 228-229.

ten už musel svoje personálne rozhodnutia predbežne konzultovať s Jelcinom a jeho okolím. Jedinú výnimku predstavovala reaktivácia Gruzínca Eduarda Ševarnadzeho na poste sovietskeho ministra zahraničných vecí, čo inak vyvolalo nevôlu ruského centra, ktoré chcelo prevziať iniciatívu v zahraničnej politike do vlastných rúk. Všade totiž prebiehal pokus ruských ministrov postupne prevziať aspoň nepriamo kontrolu aj nad centrálnymi sovietskymi aparátmi a ministerstvami. To sa týkalo aj takého dôležitého orgánu,akým bolo zväzové KGB.[40]

Veľkou stratou pre Gorbačova bolo rozpustenie KSSZ, ktoré proti jeho vôli presadzoval Jelcin. Gorbačov chcel totiž štátostranu postupne prebudovať na klasickú politickú stranu. Nakoniec však pod tlakom musel vyzvať ústredný výbor na samorozpustenie. Tento fakt ho zbavil mnohých stúpencov a hlavne zlikvidoval mocenskú organizáciu, ktorá čiastočne ešte fungovala na zväzovom princípe. Jelcin vtedy už požadoval jej zákaz a odňatie vlastníctva strany. Nad týmto procesom nakoniec aj prevzal kontrolu. To sa týkalo hlavne centrálnych budov na moskovskom Starom námestí, kde predtým pracovali orgány ústredného výboru KSSZ. Nakoniec došlo aj k samorozpusteniu sovietskeho parlamentu, ktoré oficiálne (ale pod tlakom) navrhol Gorbačov v mene zväzových republík. Tento zbor ustúpil svoje miesto personálne obnovenému dočasnému Najvyššiemu sovietu, ktorý však v celkovom procese nezohral už skoro nijakú úlohu.[41]

Nazarbajev na poslednom zasadnutí zjazdu ľudových poslancov prečítal deklaráciu prezidentov, v ktorej sa hovorilo o odklone od myšlienky federácie smerom ku konfederatívnemu usporiadaniu. Iniciatíva prešla k novovytvorenej Štátnej rade, ktorá na svojom prvom zasadnutí 6. septembra v mene zväzového centra uznala nezávislosť troch pribaltických republík. Tieto republiky o 11 dní neskôr prijali za členov OSN. V mene zväzovej vlády začal vystupovať Medzirepublikový hospodársky výbor. Zjazd nakoniec ešte zrušil pozíciu sovietskeho viceprezidenta. O dva mesiace neskôr – začiatkom novembra – však Rada prezidentov zrušila aj sovietske ministerstvo zahraničných vecí, ktoré sa v rámci konfederalizácie malo pretransformovať na ministerstvo zahraničných vzťahov. Inak práve na jeho čelo dokázal Gorbačov ešte presadiť už spomínaného staronového ministra Ševarnadzeho.[42]

Tento krok svedčil o tom, že napriek totálnej oslabenosti centrálnej prezidentskej funkcii, táto stále ešte existovala a mohla mať aj určitý mocenský potenciál. To nebolo v záujme Jelcina. Na jeseň sa pomerne pravidelne stretávali desiati republikový prezidenti spolu s Gorbačovom a uvažovali nad budúcnosťou ZSSR, ktorý napriek demontáži viacerých jeho orgánov a rozličným deklaráciám o nezávislosti, ktoré prijali viaceré republikové parlamenty počas puču a bezprostredne po ňom, stále ešte existoval. Predovšetkým vedúci činitelia stredoázijských republík sa obávali úplného konca sovietskej štátnosti. Medzi nimi bol najaktívnejší a zároveň koncepčne najviac rozhľadený kazašský

[40] Tamže s. 244–245.
[41] Tamže s. 247.
[42] *Oroszország és Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900-1991*. Eds. KRAUSZ, Tamás – SZILÁGYI Ákos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. s. 294–295.

prezident Nazarbajev, ktorý odmietal rozpad zväzu po európsko-ázijskej línii a zároveň sa obával vplyvu úplného rozpadu na ním riadený multietnický Kazahstan, kde občania kazašskej národnosti predstavovali približne len polovicu populácie. Nazarbajev bol z tohto dôvodu jedným z hlavných spojencov Gorbačova.[43]

Druhý kľúčový činiteľ bol ukrajinský líder Leonid Kravčuk, ktorý sa práve transformoval zo straníckeho funkcionára na prezidenta Ukrajiny. Kravčuk nebol radikálom, ale v hektických jesenných mesiacoch urobil viaceré gestá smerom k ukrajinskému nacionalizmu. 1. decembra 1991 totiž na Ukrajine prebehli prvé priame voľby prezidenta, ktoré už v prvom kole vyhral práve Kravčuk. Zároveň s voľbami prebehlo aj referendum o nezávislosti Ukrajiny, v ktorom Kravčuk z taktických dôvodov podporoval nezávislosť. Referenda sa zúčastnilo 84,18 % oprávnených voličov a 90,32 % z nich hlasovalo za nezávislosť a za vystúpenie zo ZSSR. Na jar pritom ešte väčšina ukrajinských voličov podporila zotrvanie v zreformovanom zväzovom štáte.[44]

Viac-menej tento fakt využilo vedenie troch slovanských zväzových republík na zrušenie spoločnej štátnosti, ktorá vtedy bola paradoxne v záujme vedenie hlavného „imperiálneho“ národa – teda Jelcina. Jeho okolie sa už postupne pripravovalo na alternatívu vzniku samostatného Ruska, ktoré malo prevziať medzinárodné postavenie ZSSR, väčšinu jeho územia, energetických a nerastných zdrojov, ako aj väčšinu armády spolu s jadrovým arzenálom. To sa malo týkať aj zväzového štátneho aparátu na území RSFSR. Túto alternatívu sondovalo Jelcinove okolie, ktoré naznačovalo, že Moskva voči nikomu nebude vystupovať z pozície sily a každá republika sa bude môcť rozhodnúť, čo urobí v budúcnosti.[45]

Tento stav nemohol vydržať dlho a to aj vzhľadom na to, že vo vzťahu k jednotlivým republikám bolo centrum tiež skoro úplne paralizované. Tamojšie procesy prebiehali teda už viac-menej mimo jeho vplyvu. Na mnohých miestach bola zakázaná komunistická strana a formálne bol zrušený aj jej riadiaci aparát. Ten pritom pre svoj prehľad a personálne kompetencie pôvodne zohrával rozhodujúcu riadiacu funkciu na miestach. Nie náhodou mnohých jej pracovníkov do seba postupne integrovali vznikajúce úrady prezidentov republík. Tento post totiž na väčšine miest zastávali bývalí čelní tajomníci republikových organizácií KSSZ. Koncom roka 1991 sa aj aktuálny radikálny demokrata Jelcin snažil využiť viacerých bývalých predsedov oblastných výborov strany (túto pozíciu pred prestavbou zastával aj on sám) na vybudovanie orgánov zastupujúcich prezidentskú moc v regiónoch RSFSR.[46]

Agónia sovietskeho federalizmu a ZSSR sa skončila v decembri 1991 podpisom Dohovoru o skončení existencie ZSSR a vytvorení Spoločenstva nezávislých štátov. Dokument 8. decembra

[43] BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 248. a s. 275.
[44] Jeho hlavným protivníkom bol totiž ukrajinský národný disident a vodca hnutia RUCH Vjačeslav Čornovil.
[45] BOFFA, Giuseppe: cit. op. s. 250.
[46] Tamže s. 250–252.

podpísali prezidenti Ruska a Ukrajiny. Tretie Bielorusko, kde vtedy ešte nevytvorili funkciu individuálneho prezidenta republiky, na rokovaní zastupoval predseda jednokomorového parlamentu - Najvyššieho sovietu) Stanislav Šuškievič, ktorý ako jediný zo signatárov vzišiel skutočne z opozičných kruhov a ani predtým mu nebola vzdialená myšlienka samostatnosti, na rozdiel od väčšiny bieloruského obyvateľstva. Preambula dokumentu sa odvolávala na to, že práve signatárske sovietske zväzové republiky v roku 1922 vytvorili ZSSR. Na to, že pri vzniku zväzu bola aj Zakavkazská sovietska demokratická federácia sa takpovediac zabudlo. Pravda, táto federácie sa medzičasom rozpadla na sovietske Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko. Ich zástupcov však na rokovanie nepozvali, podobne ako predstaviteľov piatich stredoázijských zväzových republík, ktorí boli najviac zainteresovaní na zachovaní ZSSR. Netreba však zabudnúť na to, že Arménsko a Azerbajdžan boli vtedy už vo vojne, v Gruzínsku bol zasa pri moci nacionalistický a protiruský režim prezidenta Zviada Gamsachurdiu.

Stretnutie vo Viskulách v Bialoviežskom pralese na západe Bieloruska sa organizátorom viac-menej podarilo udržať v tajnosti pred Gorbačovom. Na tento zásadný krok pritom nemali splnomocnenie od svojich parlamentov. Tie však dohovor následne veľkou väčšinou hlasov schválili, hoci išlo ešte o väčšinovo komunistické parlamenty.

V bieloruskom Najvyššom soviete proti 10. decembra otvorene hlasoval len Aleksander Lukašenka, čo ho neskôr urobilo veľmi populárnym. Dvaja poslanci sa zdržali. Ruský parlament hlasoval 12. decembra. Za ratifikáciu hlasovalo 188 poslancov, šesť z nich boli proti a siedmi sa zdržali. Nakoniec dokument schválil aj parlament v Kyjeve.[47]

Až po tomto kroku dostali možnosť vyjadriť sa aj prekvapení lídri ostatných zväzových republík. Vplyvný Nazarbajev dostal dodatočne možnosť pripojiť sa, čo však on odmietol. Jednak ho upovedomili dodatočne, jednak pozvánku dostal len on, teda bez ostatných stredoázijských predstaviteľov. Tí vtedy zvažovali vytvorenie vlastnej regionálnej konfederácie, ale Nazarbajev nebol nadšený myšlienkou rozdeliť ZSSR po línii Európa a Ázia. Svojou taktikou nakoniec dosiahol, že predstavitelia slovanských republík neskôr prišli za ním do vtedajšej kazašskej metropoli Alma-Ata (dnes Almati) a spolu so svojimi stredoázijskými kolegami 21. 12. 1991 podpísal Deklaráciu z Alma-Aty, podľa ktorej Spoločenstvo nezávislých štátov vytvorené pred pár dňami bude v sebe zahrňovať aj päť stredoázijských republík, Arménsko a Azerbajdžan. Všetky tieto krajiny mali byť zároveň považované za zakladateľov nového integračného združenia.[48] Gruzínsko sa pripojilo koncom roka 1993. Pribaltické štáty zostali mimo tohto , veľmi bezzubého, združenia štátov, ku ktorému sa napriek teoretickej otvorenosti aj iným, teda nie postsovietskym štátom už nikto iný

[47] PIVOVAR, Jefim Josifovič: Postsovjetskoje prostranstvo. Alternativy integraciji. Istoričeskij očerk. Moskva: Aleteja. 2010. s. 32.
[48] Tamže s. 32. BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 253.

nepridal. SNŠ nakoniec nezohralo významnejšiu úlohu v procese integrácie postsovietskeho priestoru, hoci na začiatku sa zdalo, že bude mať svoj význam.

Dohoda zo 7-8. decembra, ku ktorej sa 21. decembra 1991 pridali aj ostatné spomínané zväzové republiky, vo svojej preambule konštatovala, že ZSSR ako subjekt medzinárodného práva a geopolitická realita prestane existovať. Dokument obsahoval 14 článkov. Medzi iným sa v nich deklarovala nemeniteľnosť existujúcich hraníc, ich otvoroenosť, ako aj garancie pre pohyb občanov. Vymenoval aj väčšie množstvo potenciálnych možností pre neskoršiu spoluprácu v rozličných oblastiach, ktorá sa mala realizovať prostredníctvom koordinačných mechanizmov. Základom spolupráce mala byť rovnoprávnosť všetkých členských štátov. Pôvodní slovanskí signatári deklarovali, že budú pod jednotným vedením ochraňovať a podporovať pod spojeným velením spoločný vojensko-strategický priestor, spolu s jednotným dozorom nad jadrovými zbraňami. Ani v dohode, ani neskôr v protokole a deklarácii z Alma-Aty sa Rusko nedeklarovalo priamo za právneho nástupcu ZSSR, ale hovorilo sa tu trochu nejasne o postavení jeho „pokračovateľa" („prodolžateľ"). To okrem iného znamenalo, že Rusko malo zaujať post patriaci ZSSR v BR OSN. Vo vzťahu k ným dôležitým dohovorom sa za nástupcu ZSSR považovali všetky členské štáty SNŠ. V hlavnom meste Kazahstana bol v decembri 1991 prijatý ešte celý rad iných dôležitých dohovorov a dokumentov, ktoré konkretizovali štruktúru a spôsob práce práve založeného spoločenstva. Jeho mnohé ciele sa dočasne uskutočnili, iné boli zabudnuté, nerealizované alebo nerealizovateľné.[49]

6. BUDOVANIE NOVEJ ŠTÁTNOSTI NA ÚZEMÍ ZSSR

Budovanie samostatnej štátnosti v priestore ZSSR začalo vlastne ešte počas existencie sovietskeho zväzového štátu. Riadiacu a mocenskú infraštruktúru zväzových republík vybudovali už v prvých desaťročiach existencie ZSSR. Počas prestavby došlo predovšetkým k pokusu najpr zmeniť identitu štátnosti a až potom reformovať jej štruktúry. Budovanie štátu má totiž vždy minimálne dve dimenzie – budovanie štruktúr a vytvorenie novej identity. Tieto procesy môžu prebiehať paralelne, ale môžu sa aj časovo predbiehať alebo nasledovať.

Najväčší odpor voči ZSSR existoval v malých, ale ekonomicky vyspelých pribaltických republikách, ktoré ťažko znášali, že sa po dvadsaťročnej samostatnej existencii v medzivojnovom období, na začiatku druhej svetovej vojny znovu dostali pod priamu vládu Moskvy. Ich elity aj väčšina obyvateľstva si vytvorili a potom osvojili ideu nelegitímnosti celého vývoja po roku 1940, na začiatku ktorého stál neslávne známy pakt Ribbentropa a Molotova. Najradikálnejšia bola Litva, ktorá sa pôvodne najdlhšie bránila nastoleniu sovietskych poriadkov po roku 1945.[50] Politický aj ozbrojený odpor Litovcov bol však sovietskymi orgánmi tvrdo potlačený.

[49] BOFFA, Giuseppe. cit. op. s. 31–33.
[50] TRACEVSKIS, Rokas. *Istinnaja istorija Litvy XX veka*. Vilnius: CIGRZL, 2015. s. 95–112.

Prvé otvorené protesty počas perestrojky sa pri príležitosti výročia spomínaného paktu z roku 1939 začali 23. augusta 1987 vo všetkých pribaltických republikách. Začiatkom roku 1988 sa v Estónsku objavila myšlienka obnovy vlastnej štítnosti a vo februári si pripomenuli 70. výročie vyhlásenia medzivojnovej estónskej samostatnosti. Začiatkom leta sa začali organizovať ľudové fronty na podporu perestrojky, ktorých cieľom sa postupne okrem demokratizácie stalo aj dosiahnutie národnej nezávislosti. Dokonca aj miestne republikové komunistické organizácie boli nútené zaoberať sa situáciou. V Litve sa na čelo republikovej komunistickej straníckej organizácie dostal reformý komunista Algirdas Brazauskas. Postupne vo všetkých republikách došlo k návratu k pôvodným národným symbolom, otvoreným požiadavkám na väčšiu autonómiu a nakoniec aj k revitalizácii skutočne separatistických hnutí.

V novembri 1988 prijal estónsky Najvyšší soviet novelu republikovej ústavy, v zmysle ktorej sovietske právne normy mohli nadobudnúť na území Estónska účinnosť len po tom, ako ich schválil aj miestny zákonodarný zbor. Republikové nerastné suroviny vyhlásili za majetok republiky. Sovietske orgány vyhlásili síce toto rozhodnutie za protiústavné, ale Estónci takto vlastne začali vlnu prijímania tzv. deklarácií o suverenite.

Litovské hnutie *Sajudis* vo februári už deklarovalo, že ich cieľom je vystúpenie zo ZSSR. Vo voľbách do zväzových orgánov získalo hnutie väčšinu hlasov patriacich Litve. Podobné lotyšské hnutie (*Ľudový front*) dosiahlo ešte lepší, skoro štvorpätinový výsledok. V septembri litovský republikový parlament vyhlásil pripojenie k ZSSSR z leta 1940 za protiprávne a vychádzal z toho, že platí len dvojstranná zmluva z roku 1920. V decembri tento zbor vypustil z republikovej ústavy vedúcu úlohu strany a zaviedol pluralitný systém viacerých strán. Litovská organizácie KSSZ sa nakoniec na svojom XX. zjazde vyhlásila za samostatnú politickú silu, čím po prvý raz došlo k narušeniu jednoty celoštátnej komunistickej strany.[51]

Vtedy sa už vo všetkých spomínaných republikách vykryštalizovala politika symbolického návratu k predvojnovej štátnosti a jej ústaným zákonom. Estónsky parlament prijal koncom marca 1990 zákon o štátnom postavení a novom názve Estónska. Skoro v tom istom čase aj litovský parlament prijal zákon o obnovení nzávislého litovského štátu. Toto rozhodnutie išlo ďalej ako politika suverenity Estónska. Litovský parlament totiž vyhlásil za neplatnú miestnu republikovú sovietsku ústavu a na svojom území nechcel uznať ani platnosť zväzovej sovietskej ústavy.[52] Toto stále ešte neznamenalo skutočnú nezávislosť Litvy. Jednak moskovské centrum sa snažilo podobné akty anulovať, jednak chýbala ešte zahraničná vôľa uznať samostatnosť pribaltických štátov. Ich postavenie sa po rozličných blokádach a mocenských zásahoch nakoniec formálne vyriešilo až po moskovskom puči v roku 1991, keď ich sovietska Štátna rada prepustila zo zväzku ZSSR.

[51] SZ. BÍRÓ, Zoltán: cit. op. s. 40–42.
[52] SZ. BÍRÓ, Zoltán: cit. op. s. 42.

Politika obnovy pôvodnej štátnosti pribaltických štátov sa prejavila aj v demokratickom ústavodarnom procese. Napríklad estónska ústava prijatá na celonárodnom referende v júni 1992 sa odvolávala na ústavodarné oprávnenie estónskeho ľudu zabezpečené 1. článkom estónskej ústavy z roku 1938. Lotyšsko sa nielen symbolicky, ale aj prakticky vrátilo k svojej ústave z roku 1922, ktorá v novelizovanej podobne platí dodnes.

V ostatných zväzových republikách nedošlo ani k reálnemu, ani k symbolickému návratu k ústavným pomerom spred sovietskej éry. Súviselo to jednak s tým, že väčšina zväzových republík nadobudla svoju štátnu, legislatívnu aj infraštrukturálnu podobu počas existencie ZSSR. Osobitne to platí o stredoázijských republikách, ale aj o slovanských častiach ZSSR, prirodzene s výnimkou RSFSR, ktorej vývoj mal však špecifické črty. Bieloruské a ukrajinské ústavné dokumenty z obdobia občianskej vojny mali relatívne krátke trvanie. Podobný bol aj osud zakavkazských dokumentov. Moldavsko sa k ZSSR pripojilo len v roku 1940.

Na pribaltický vývoj sa najviac podobali udalosti v Gruzínsku, avšak tu nedošlo k symbolickému obnoveniu menševickej ústavy z roku 1921, hoci aj gruzínske opozičné elity vychádzali z koncepcie návratu k porevolučnej – neboľševickej – štátnosti. Gruzínci svoju prvú poprestavbovú ústavu prijali až v roku 1995, dovtedy len rozlične novelizovali starú sovietsku ústavu. Situácia bola podobná aj v Arménsku.

Prechod jednotlivých zväzových republík k samostatnej existencii bol na prelome rokov 1991-92 pomerne plynulý. Verejnoprávnu infraštrutúru mali už vopred vytvorenú, hranice boli aspoň z právnej stránky pomerne jasné. Už niekoľko rokov v nich prebiehali ekonomické a sociálne reformy. Postsovietske republiky stáli teda pred inými problémami ako bývalé francúzske kolónie v Indočíne a Afrike, britské kolónie v rozličných častiach sveta alebo bývalé Belgické Kongo, ktoré sa vlastne muselo infraštruktúrne celé vybudovať bez pevnejších predchádzajúcich základov.

Postsovietske republiky sa teda nemuseli primárne zaoberať infraštrukturálnym budovaním štátu, ale skôr najdením jeho novej identity a to v podmienkach veľmi skorého vytriezvenie a sklamania väčšiny obyvateľstva. O hodnotení udalostí z rokov 1991 veľa napovedal fakt, že s výnimkou pribaltických republík, ktoré dostali podporu zo strany škandinávskych krajín a neskôr sa stali súčasťou EU (2004), vo väčšine európskych krajín bývalého ZSSR čoskoro došlo k víťazstvo práve tých politikov a síl, ktoré sa neexponovali v procese rozpadu, resp. demontáže sovietskej zväzovej štátnosti. V prvej polovici 90. rokov 20. storočia práve takýto trend prevažoval v Bielorusku, v Moldavsku, na Ukrajine, čiastočne aj v Zakavkazsku (pozri návrat k moci bývalých sovietskych funkcionárov Eduarda Ševarnadzeho alebo Gejdara Alijeva v Gruzínsku/Georgii a v Azerbajdžane).[53]

[53] BOFFA, Giuseppe. cit. op.

V strednej Ázie k veľkým personálnym zmenám elít počas rozpadu ZSSR ani nedošlo. Tu bol problém čiatočne aj v tom, že vzďalovanie sa neskorému, vnútorne sa demokratizujúcemu sovietskemu modelu nepriniesol väčšiu slobodu a demokraciu v regióne, skôr naopak, začala jeho rýchla premena tamojších režimov smerom k autoritárnemu modelu postaveného na novom – často personalizovanom – základe. Do popredia sa znovu dostali klanové štruktúry. Pokles pomeru a vplyvu ruského, resp. európskeho obyvateľstva taktiež posilnil tento trend.[54]

Nové štáty regiónu si prirodzene chceli nájsť vzory a určité legitizačné záchytné body vo svojej dávnej minulosti. V Uzbekistane sa stal relatívne populárnym kult Timur-lenka (Tamerlána) zo stredoveku,[55] v Kirgizsku kult eposu Manas,[56] Kazahstane rozličné stepné útvary zo 17. a 18. storočia.[57] V Turkmenistane dnes už zosnulý prezident Nijazov postavil novú štátnu ideológiu na vlastnom kulte – t. j. na jeho kulte ako Türkmenbašiho, „otca Turkménov".[58] Trochu podobná bola aj situácia v lukašenkovskom Bielorusku, ktoré však dodnes veľa čerpá zo sovietskej nostalgie a symboliky.

7. ZÁVĚR

Rozpad ZSSR spôsobil tektonické zmeny v medzinárodnej politike, v ekonomickej a sociálnej oblasti, ale aj v procese súťaže rozličných ideológií. V priestore bývalého ZSSR neskôr síce došlo k rozličným inštitucionalizovaným integračným procesom, ktoré však mali len veľmi rozpačité výsledky. SNŠ ako nový integračný rámec postsovietskeho regiónu sa neosvedčilo. O niečo lepšie výsledky mala spolupráca na euroázijskom základe, ale aj táto kooperácia mala ďaleko od výraznejších výsledkov a pravdepodobne ju pochovala súčasná agresia Ruska na Ukrajine.[59] Budovanie štátu, jeho infraštruktúry a národno-štátnej identity v regióne prirodzene nebolo postavené len na sovietskom vzore. Ten väčšinou znamenal len infraštruktúrny základ. V oblasti identity však (možno s výnimkou Bieloruska) už nezohral výraznú úlohu. To neznamená, že by dodnes nevplýval na politickú mentalitu postsovietskeho priestoru, postupným odchodom starších generácií však asi tento faktor bude slabnúť. V skúmanom geografickom priestore sa po roku 1991 intenzívne prihlásila o slovo myšlienka budovania národného štátu európskeho typu a v strednej Ázii paralelne vplýval aj turecký laický model. Väčšina tamojších režimov si dodnes zachovala laický model a svetskú štátnu ideológiu. Multietnický charakter si najviac zachovalo mnohonárodnostné Rusko a čiastočne aj Kazahstan, ktorého vedenie si uvedomilo nebezpečenstvá a zároveň výhody svojho geografického položenia a demografického zloženia. Pokus vybudovať národnú štátnosť však

[54] HORÁK, Slavomír. *Střední Asie mezi východem a západem.* Praha: UK – Karolinum, 2005. s. 38–39.
[55] Tamže s. 69.
[56] Tamže s. 177.
[57] ALDAŠOV, B. A. – ŽURAVLEVA, T. V. *Mežnacionalnije i mežkonfesionalnije otnoššnija v polietničeskom kazahstanskom občestve.* Almati: 2015. s. 7–8.
[58] HORÁK, Slavomír. cit. op. s. 99–103.
[59] HORÁK, Slavomír. cit. op.s. 25–26.

na viacerých miestach miestach vyvolal ozbrojený konflikt v rámci nových nezávislých štátov a vznik nových separatistických hnutí.[60] Spôsobil dokonca aj otvorenú vojnu medzi Arménskom a Azerbajdžanom, nehovoriac už o súčasnom ukrajinsko-ruskom konflikte, ktorý znamená tragédiu pre celý svet. Ide však už o inú tému s úplne otvoreným koncom.

Literatura

ALDAŠOV, B. A., ŽURAVLEVA, T. V. *Mežnacionalnije i mežkonfesionalnije otnoššnija v polietničeskom kazahstanskom občestve.* Almati: 2015.

BERĎAJEV, Nikolaj: Prameny a smysl ruskôho komunismu. Praha: Prostor, 2023. s. 9–22.

BOFFA, Giuseppe: *Ot SSSR k Rossiji. Istorija neokončennovo krizisa 1964-1994*. Moskva: Meždunarodnije otnošenija, 1996.

BORDAČOV, Timofej: Poslednaja imperija i jejo sosedi. Rossija v globalnoj politike. *Global Affairs*, 2021. No. 2. s. 2 www.globalaffairs.ru/articles/imperiya-eyo-sosedi.

BOSIACKI, Adam: Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej" Rosji 1917–1921. Warszawa: Liber,1999.

BROŽ, Ivan: *Diplomaté*. Praha: Epocha, 2004.

GYÓNI, Gábor: *A történelmi Oroszország népei*. Budapest: Russica-Pannonicana, 2011.

HORÁK, Slavomír: *Střední Asie mezi východem a západem.* Praha: UK – Karolinum, 2005.

JIRÁSKOVÁ, Věra: Přechodné období a přijetí nových ústav v zemích střední a východní Evropy. In: PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1999.

KAPPELER, Andreas: *Rossija – mnogonacionalnaja imperija. Vozniknovenije, istorija, raspad*. Moskva, 2000.

KLJUČEVSKIJ, Vasilij. *Russkaja istorija. I. kniga* Moskva: Mysl, 1995.

KRAUSZ, Tamás: *Bolsevizmus és a nemzeti kérdés*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

LAQUEUR, Walter: The Dream that Failed. Reflections on the Soviet Union. New York: 1994.

MARTIN, T. *Imperija „polozitelnoj dejatelnosti". Nacija i nacionalizm v SSSR. 1923–1939*. Moskva: 2011.

[60] Konflikt medzi centralistickým modelom budovania národnej štátnosti a snahou o zachovanie už existujúcich autonómií (Abcházsko, Južné Osetsko) sa veľmi skoro prejavil v Georgii. Myšlienka moldavsko-rumunskej únie zasa naplašila slovanské obyvateľstvo Moldavska, ktoré sa (aj s pomocou Ruska) separovali vo forme dodnes medzinárodne neuznaného Pridnestrovska.

MIRONOV, Borisz: Socialnaja istorija Rossiji perioda imperii (XVIII-načalo XX v.) Tom I. Sankt-Peterburg, 1999.

MIRONOV, Boris: Dezintegracija SSSR v istoriografiji: Razval ili raspad. *Vestnik Szankt-Peterburskovo Gosudarstvennovo Universiteta. Istorija.* Tom 66. 2021. No. 1.

PIVOVAR, Jefim Josifovič: *Postsovjetskoje prostranstvo. Alternativy integraciji. Istoričeskij očerk.* Moskva: Aleteja. 2010.

SERVICE, Robert: *Lenin.* Praha: Argo, 2002.

SZILÁGYI, Ákos: *Oroszország elrablása*. Budapest: Helikon, 1999.

SZ. BÍRÓ, Zoltán: Politikatörténeti vázlat a késői Szovjetunióról. In: *Peresztrojka és tulajdonáthelyezés*. Ed. KRAUSZ, Tamás – SZ. BÍRÓ, Zoltán. Budapest: MRI, 2003.

TRACEVSKIS, Rokas. *Istinnaja istorija Litvy XX veka*. Vilnius: CIGRZL, 2015.

Oroszország és Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900-1991. Eds. KRAUSZ, Tamás – SZILÁGYI Ákos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

Abstrakt:

Článek se zabývá národnosntní politikou na území bývalého Sovětského svazu. Poukazuje na vliv sovětského federalismu na vznik samostatných států po rozpadu Sovětského svazu. Po zániku sovětské federace mezinárodní společenství akceptovalo jako nové suverénní státy ty, které měly postavení svazových republik SSSR, tedy členů sovětské federace. Ostatní národnosti, které byly organizovány do autonomních republik, národnostních oblastí a okruhů, zůstaly v rámci těchto nových států. Tedy rozhodující na vznik nástupnických států mělo to, která národnost si při vzniku Sovětského svazu anebo za jeho existence získala od komunistického režimu právě postavení svazové republiky.

Klíčová slova: *Sovětský svaz, federalismus, Společenství nezávislých států.*

Abstract:

The Dissolution of the Soviet Union and the Building of New Statehood in the Post-Soviet Space

This article examines the policy regarding nationalities within the territory of the former Soviet Union. It highlights the influence of Soviet federalism on the emergence of independent states following the Soviet Union's dissolution. After the collapse of the Soviet federation, the international community recognized as new sovereign states those entities that had held the status of USSR union republics—that is, members of the Soviet federation. Other ethnic groups, which had been organized into autonomous republics, national regions, and national districts, remained within the boundaries

of these new states. Thus, the decisive factor in the formation of the successor states was which nationality had secured the status of a union republic from the communist regime—either at the time of the Soviet Union's inception or during its existence.

Key words: *Soviet Union, federalism, Commonwealth of Independent States.*

JEL: *N440.*

Prof. **Ivan Halász,** PhD. – Ústav státu a práva Akademie věd ČR Praha, Centrum pro výzkum sociálních věd Univerzity Loránda Eötvöse Budapešť, Halasz.Ivan@tk.hu.

DIFAMAČNÍ ÚČINKY TRESTNÍHO OBVINĚNÍ (NEJEN) VLIVEM MEDIALIZACE

Štěpán Kořínek

1. ÚVOD

Trestní stíhání zásadním způsobem ovlivňuje stíhaného jedince v mnoha oblastech jeho života, ale je to především jeho medializace, která může výrazně umocnit difamační účinek, zejména z důvodu zásahů do cti, dobré pověsti, ale i osobního a profesního života stíhaného jedince.[1] Nelze pominout, že nezanedbatelná množina trestních věcí je veřejně medializována, což difamující účinky umocňuje, když dochází k jakémusi optickému zvýšení závažnosti trestné činnosti. Medializace je totiž okolností, se kterou se musejí náležitě vypořádat všechny subjekty trestního řízení (orgány činné v trestním řízení a soudy).[2] V souvislosti se silnou medializací vyvěrá otázka veřejné dehonestace a sociální devastace.[3] V obecné rovině ovšem medializace nepředstavuje negativní jev, protože ten nastává až okamžikem, kdy svým způsobem, obsahem či načasováním naruší rovnováhu mezi určitým veřejným zájmem a ochranou základních práv dotčené osoby.

Medializace mnohých trestních kauz představuje nezanedbatelný akcelerátor difamačních účinků spojených s trestními stíháními, když zásadním způsobem ovlivňuje veřejné vnímání o podezřelých či obviněných, a to ještě před pravomocným skončením jednotlivých řízení. Tato situace ústí v napětí mezi veřejným zájmem a ochranou jednotlivce, neboť způsobuje kolizi práva veřejnosti na informace s právem jednotlivce na ochranu soukromí (cti a důstojnosti), ale naráží i na potřebu respektování zásady presumpce neviny. Do potenciální kolize vstupuje i svoboda projevu a tisku (mediální svoboda), neboť média mohou být za neoprávněné zveřejnění informací o trestních řízení postihnuta. Respektive platí legitimita omezení svobody projevu médií vůči vyšším zájmům (presumpce neviny, řádný výkon spravedlnosti či ochrana práv dotčených osob).[4] Vedle toho však není možné upozadit požadavek na transparentnost trestních řízení, který se nutně dostává do střetu právě s ochranou osobnosti jednotlivců.

Motivací k sepsání příspěvku byl článek pojednávající o přiznání nemalého odškodnění za nezákonné stíhání fyzické osoby, která po jeho uskutečnění skončila v psychiatrické léčebně. Skutkově se jednalo o podezření a posléze obvinění ze spáchání zpronevěry v řádu milionů. Obviněný byl následně vzat do vazby, ve které se psychicky zhroutil s trvalými následky dodnes. V důsledku psychické újmy byl dokonce shledán invalidním ve třetím stupni invalidity podle

[1] Srov. nález ÚS ze dne 24. 4. 2024, sp. zn. II. ÚS 379/23.
[2] FENZL, K. *Der Schutz der Persönlichkeitsrechte von Personen des öffentlichen lebens im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren*. Berlin: Duncker & Humblot, 2023, p. 249–255.
[3] KOHÚT, P. Medializace nezákonného trestního stíhání jako okolnost zvyšující intenzitu nemajetkové újmy. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 5, s. 7–15.
[4] Rozsudek ESLP ze dne 29. 3. 2016 ve věci Bédat proti Švýcarsku, stížnost č. 56925/08.

zvláštního právního předpisu.[5] V dnešní době převládají přístupy restorativní justice a spravedlnosti a je namístě zaobírat se širšími okolnostmi, příčinami a důvody takových kauz, jenž se týkají právě difamačních účinků trestních řízení a stíhání.

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na možné a nežádoucí difamační účinky trestních stíhání a jejich důsledků nejen v realitě sociální, ale především v rovině právní. Právní důsledky spojené s difamací vážící se k veřejnoprávním řízením o trestných činech či přestupcích, případně na nich uloženým trestům, mohou za naplnění určitých podmínek představovat specifickou formu nemajetkové újmy. Z tohoto důvodu je vhodné se zaobírat jednotlivými východisky difamačních účinků, a to nejen z hlediska odpovědnosti státu za nezákonná rozhodnutí či nesprávný úřední postup, a to jak v rovině trestních, tak přestupkových obvinění.[6]

2. DIFAMAČNÍ ÚČINKY JAKO IMANENTNÍ PRŮVODNÍ JEV VEŘEJNOPRÁVNÍ REPRESE

Difamační nebo difamující (též denunciační) účinky si pro účely našeho pojednání můžeme vymezit jako negativní zásahy do osobní, profesní či morální sféry jednotlivce, které nastávají v důsledku trestních či správních (přestupkových) řízení, a to zpravidla bez ohledu na jejich výsledek.[7] Difamační účinky však mohou být považovány i za pozitiva, když představují zamýšlený a předpokládaný následek (např. u některých trestů).[8] Difamace sehrává svoji úlohu ve veřejném vnímání trestního stíhání či přímo odsouzení za spáchání konkrétního trestného činu.[9] Difamační účinky většinou provázejí stíhání pro trestné činy, přičemž jejich intenzita je zpravidla vyšší než u správních deliktů (přestupků).[10] Je možné naznat určitou míru difamujícího účinku u vybraných přestupků, zejména týkajících se souvislostí s veřejně známými osobami.[11]

Je vhodné rozlišovat difamační účinek jako faktický dopad na společenské postavení jednotlivce od difamujícího zásahu, který už dosahuje normativně relevantního charakteru způsobilého k založení odpovědnosti veřejné moci. Nejprve je namístě se věnovat difamačnímu účinku jako faktickému dopadu na život jedince, a to v multidisciplinární perspektivě. Trestní stíhání je zvláštním stresovým faktorem, když kombinuje ohrožení vlastní identity a silnou nejistotu, což nese potenciál

[5] POKORNÝ, M. Je nám to moc líto. Muž skončil po nezákonném stíhání na psychiatrii, soudy mu po 13 letech přiznaly rekordní odškodné. In *Hospodářské noviny* [online]. Zveřejněno dne 14. 10. 2025. Dostupné: https://archiv.hn.cz/c1-67799640-cena-za-poslapane-zivoty-soud-priznal-rekordni-odskodne-za-nezakonne-stihani-a-roky-na-psychiatrii-vyplatil-miliony.
[6] Rozsudek ESLP ze dne 9. 4. 2009 ve věci A. proti Norsku, stížnost č. 28070/06.
[7] MUSIL, J. Místo přípravného řízení v celkové struktuře trestního řízení. In JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016, s. 205–220.
[8] Viz. nález ÚS ze dne 27. 9. 2016, sp. zn. IV. ÚS 3183/15, ze kterého plyne, že každé trestní řízení významně zasahuje do osobního života stíhané osoby a má na ní negativní (ne)zamýšlené dopady, zejména při mediálním tlaku.
[9] LUKÁŠOVÁ, M. Trestání jako výsada trestního práva? In *Trestněprávní revue*, 2019, roč. 18, č. 5, s. 97–101.
[10] Nicméně i u některých přestupků může být difamační účinek velmi znatelný, jak plyne z rozsudku ESLP ze dne 6. 11. 2018 ve věci Ramos Nunes de Carvalho e Sá proti Portugalsku, stížnost č. 55391/13, 57728/13 a 74041/13.
[11] BOHADLO, D. a kol. *Správní trestání z hlediska praxe a judikatury.* Praha: C. H. Beck, 2013, s. 11.

traumatizujícího zážitku. Je nutné si uvědomit, že rozdíly v míře psychické újmy nejsou příznakem přecitlivělosti či slabosti, ale zcela přirozeným jevem individuálnosti lidské resilience. Ani ze sociologického hlediska není trestní stíhání neutrální, ale silně hodnotové, neboť se *de facto* jedná o řešení společensky škodlivého a neakceptovatelného jednání.[12]

Difamační účinky se netýkají jen procesních aspektů, ale i trestních či správních sankcí, kde jsou umocněny preventivně-symbolickou funkcí, protože veřejnoprávní zásah signalizuje nejen formální a materiální porušení právní normy, ale i zpochybnění odborné či morální způsobilosti sankcionované osoby.[13] To je zásadní skutečnost, protože pro některé stíhané osoby může být difamační účinek exponenciálně intenzivnější.[14] Existují zásadní rozdíly v jednotlivých druzích správních trestů, a to z hlediska reflexe závažnosti protiprávního jednání a jeho následků pro společenské zájmy. Difamující účinky bude možné identifikovat u trestu zákazu činnosti nebo odnětí (veřejnoprávního) oprávnění. Trest zákazu činnosti nese difamující účinek, když se nutně pojí s negativním hodnocením osoby v podobě omezení výkonu určité činnosti po stanovenou dobu.[15]

Difamační účinek v sobě nutně nese trest uveřejnění rozsudku (trestní odpovědnost právnických osob),[16] nebo trest zveřejnění rozhodnutí o přestupku.[17] Zvláštní charakter tohoto trestu se váže k veřejnému odsouzení trestné činnosti skrze veřejné mínění. Z tohoto lze usoudit, že difamující účinek je primárním důsledkem tohoto trestu, proto se připouští jen u vybrané trestné činnosti.[18] Na tomto místě narážíme na určitý paradox, neboť zatímco jsou difamační účinky u většiny trestních sankcí nežádoucím a vedlejším následkem, tak u trestu uveřejnění rozsudku se jedná o přímo zamýšlené a normativně aprobované důsledky trestní sankce. Ukládání trestu uveřejnění rozsudku tak musí vždy obstát v testu proporcionality, když je difamační účinek primárním a normativně předpokládaným důsledkem.

V této rovině se je možné zamyslet nad otázkou přísnosti trestů, u které nelze přihlížet jen kvantitativnímu srovnávání trestních sazeb, ale je třeba adekvátně zohlednit kvalitativní odlišnosti takových sankcí, a to v rovině trestní i správní.[19] Ani alternativní tresty jako domácí vězení ovšem nemusejí zcela vylučovat difamující účinky.

Konkrétně se difamující účinek může týkat užití sledovacího náramku u těchto trestů, neboť v blízkém okolí takové osoby (rodina, zaměstnání) může vyvolat pocit zahanbení, a to bez

[12] Podle teorie stigmatizace (autor Erving Goffman) je trestní stíhání stigmatizační událostí, když vnáší pochybnosti o charakteru a bezúhonnosti konkrétní osoby. Vlastně dochází k prosazení asymetrie sociální důvěry, neboť je jedinec jakoby vytržen z kategorie „*normálního člena společnosti*". Více k tomu viz. GOFFMAN, E. (překlad Tomáš Prášek) *Stigma: poznámky k problému zvládání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 167 s.
[13] Rozsudek ESLP ze dne 24. 4. 2007 ve věci Matyjek proti Polsku, stížnost č. 38184/03.
[14] ŠTREJTOVÁ, K. Obhajoba zdravotnických pracovníků. In *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, č. 2, s. 159–166.
[15] PRÁŠKOVÁ, H. Odnětí oprávnění jako správní trest? In *Správní právo*, 2024, roč. LVII, č. 1, s. 110–112.
[16] § 15 odst. 1 písm. i) zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.
[17] § 35 písm. e) zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.
[18] ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob*. *Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 491-496.
[19] Srov. nález ÚS ze dne 25. 10. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 14/09.

reintegrativního zhojení.[20] Nicméně některé zdroje uvádějí, že každý odsuzující rozsudek vykazuje určitou míru difamace pro závažné důsledky na společenský život odsouzeného.[21]

Je to právě otázka veřejného vnímání a mínění ze strany širší společnosti, která kvalitativně umocňuje dopady difamujících účinků, neboť v některých případech může postačovat, pokud se nějaké konkrétní tvrzení negativně prosadí i v užší skupině lidí (např. okolí poškozeného).[22] Veřejné vnímání je v našich podmínkách předurčováno a usměrňováno nezanedbatelným vlivem medií, ať už veřejnoprávních či soukromoprávních. Je to právě mediální prezentace osoby pachatele jako viníka, aniž by došlo k pravomocnému odsouzení, kterou se zesilují difamační účinky trestního stíhání, neboť výrazně zasahuje do jeho práva na ochranu osobnosti, ale především narušuje princip presumpce neviny.[23] Ochrana osobnosti přitom musí být respektována i po formálním odsouzení, neboť má širší návaznost na případnou resocializaci pachatele ve smyslu restorativní justice.

Difamujícího účinku je třeba se vyvarovat už v prvotních fázích trestního řízení jakými jsou prověřování, ale i vyšetřování trestné činnosti.[24] Je to právě zmíněná předformální fáze trestního řízení vyžadující zvýšenou pozornost, neboť ačkoliv v ní nedochází k formálnímu zahájení trestního stíhání (řízení), tak dílčí faktické zásahy do osobní sféry jednotlivce mohou být srovnatelné s účinky stíhání samotného. Nicméně náležité opatrnosti je zapotřebí dbát i v průběhu celého zkráceného přípravného řízení.[25] Takového cíle se dosahuje např. utajením podstatných informací o podezřelém či obviněném v zájmu zachování jeho širší ochrany a zásady presumpce neviny.[26] Už dříve bylo poukazováno na to, že mnoho informací uniká už ve fázi přípravného řízení, kdy při jejich sdělování musí být respektována kontextuální rovina usnesení o zahájení trestního stíhání.[27]

Zásada presumpce neviny může být pojímána jako klíčové východisko a limitace pro difamující účinky, protože vykazuje společenskou i morální rovinu. Trestní stíhání a ukládané tresty bývají spojeny se sociálně-etickým odsouzením a nezřídka i morální zavrženíhodností.[28] Z takového důvodu nutno nabýt přesvědčení, že presumpce neviny neplní pouze roli procesní garance, ale rovněž působí jako materiální limitace veřejného diskurzu o konkrétní trestní kauze a jejích pachatelích.[29] K jejímu narušení sice nemusí dojít jen explicitním označením osoby za pachatele, ale spíše akumulací explicitních nebo implicitních sdělení, která nesou evokační potenciál k vyvolání dojmů

[20] HULMÁKOVÁ, J. *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 167–180.
[21] RAČEK, P., WINTR, J. Zvyšování trestní represe v letech 1993 až 2008. In *Právník*, 2010, roč. 149, č. 6, s. 545–575.
[22] Rozsudek ESLP ze dne 10. 10. 2024 ve věci Machalický proti ČR, stížnost č. 42760/16.
[23] Srov. rozsudek NS ze dne 25. 10. 2023, sp. zn. 25 Cdo 1260/2023.
[24] Prověřování může být vymezeno jako součást postupu příslušného orgánu před zahájením trestního stíhání, ergo činnost směřující k objasnění skutečností nasvědčujících spáchání trestného činu. Naopak vyšetřováním jest *ex lege* rozuměn úsek trestního stíhání před podáním obžaloby (či jiného formálního řešení).
[25] Srov. ust. § 160 odst. 1 a § 179b až 179f trestního řádu.
[26] GŘIVNA, T. a kol. *Oběti trestných činů. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 247–248.
[27] VANTUCH, P. Úniky informací o trestním řízení z vyšetřovacího spisu. In *Bulletin advokacie*, 2007, č. 4, s. 22.
[28] KLÍMA, P. Vybrané aspekty práva na spravedlivý proces v trestním řízení v recentní judikatuře. In *Trestní právo*, 2022, roč. 26, č. 3, s. 23–29.
[29] Jak plyne z nálezu ÚS ze dne 23. 6. 2015, sp. zn. II. ÚS 577/13, tak presumpce neviny působí mimo jiné jako ochrana osobnostních práv v prostoru veřejné komunikace, když právě veřejná debata nesmí nikterak předjímat formální otázku viny.

či pocitů viny u adresátů právních norem (tj. veřejnosti, ale i samotného pachatele). Presumpce neviny se prosazuje i po skončení trestního řízení, pokud není prolomena vyslovením viny v odsuzujícím rozsudku, nejen proto je třeba se vyvarovat i implicitních tvrzení či jiných forem náznaků na vinu pachatele.[30]

3. DIFAMAČNÍ ÚČINKY – PŘÍČINY, NÁSLEDKY A ŘEŠENÍ

Popsané difamační účinky nabývají zvláštního významu při odpovědnosti státu za újmu způsobenou nezákonným trestním stíháním či nezákonným rozhodnutím. Stát může nést odpovědnost za újmu způsobenou obviněnému ještě před zahájením nezákonného trestního stíhání, protože bez přihlédnutí k individuálním okolnostem nelze kategoricky uzavřít, že stát nenese odpovědnost za negativní dopady v životě jednotlivce v závislosti na trestním řízení, které vznikly před formálním vydání usnesení o zahájení trestního stíhání.[31] Taková modelová situace by se mohla vázat k nesprávnému úřednímu postupu, např. u toliko intenzivního narušování soukromí při prověřování.[32]

V řízeních o odškodnění za nezákonná trestní stíhání představují dopady na hodnoty jako čest, dobrá pověst, rodinný či profesní život relevantní kritéria pro stanovení výše spravedlivého a přiměřeného zadostiučinění.[33] Vedle toho platí obdobná východiska v případech náhrady škody za nezákonná odsouzení (angl. *miscarriage of justice*), zejména ve vztahu ke zprošťujícím rozsudkům. Jakékoli náznaky viny po zproštění viny jsou zcela nepřípustné, obzvláště v rovině veřejnoprávní.[34] V této souvislosti budou rozdílně posuzovány osoby fyzické a právnické, ale i jinak diferenciované.[35]

Při stanovení výše zadostiučinění za nezákonné trestní stíhání jsou soudy povinovány zvažovat okolnosti případu (např. relevantní specifika profesního prostředí).[36] Předně by se měl soud zaměřit na posouzení vlivu relevantních okolností ve vztahu k výši náhrady újmy, a to na otázku ztráty prestiže, narušení rodinných a sociálních vazeb, zdravotní potíže, omezení pracovního uplatnění, ale i samotnou délku vedeného trestního řízení.[37] *In concreto* lze uvést, že u veřejně činné osoby se musí její profesní život poměřovat k její odborné a morální reputaci, což se může projevit ve výši stanovené náhrady.[38]

---

[30] Rozsudek ESLP ze dne 12. 7. 2013 ve věci Allen proti Velké Británii, stížnost č. 25424/09.
[31] Nález ÚS ze dne 13. 1. 2022, sp. zn. I. ÚS 1029/21.
[32] Zákonný důvod odpovědnosti státu by se opíral o ust. § 13 zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění pozdějších předpisů.
[33] Rozsudek NS z 25. 6. 2019, sp. zn. 30 Cdo 1810/2018 a rozsudek NS ze dne 26. 4. 2022, sp. zn. 30 Cdo 2966/2021-I.
[34] Rozsudek ESLP ze dne 12. 7. 2013 ve věci Allen proti Velké Británii, stížnost č. 25424/09.
[35] Rozsudek ESLP ze dne 2. 2. 2016 ve věci Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete a Index.hu Zrt proti Maďarsku, stížnost č. 22947/13.
[36] Rozsudek ESLP ze dne 25. 3. 1983 ve věci Minelli proti Švýcarsku, stížnost č. 8660/79.
[37] Srov. nález ÚS ze dne 27. 9. 2016, sp. zn. IV. ÚS 3183/15, a rozsudky NS ze dne 25. 4. 2018, sp. zn. 30 Cdo 2235/2017 a ze dne 28. 8. 2018, sp. zn. 30 Cdo 3942/2016.
[38] Nález ÚS ze dne 24. 7. 2025, sp. zn. I. ÚS 1919/24.

Difamující účinky se zpravidla váží k stíhání pro trestní obvinění, ať už v podobě spáchání trestného činu, nebo připustíme-li, tak i přestupku.[39] Ačkoli jsme schopni rozeznat i určité působení difamace v civilní rovině, kdy difamační povahu může vykazovat určité tvrzení, i když se nemusí nutně jednat o společenské znevážení takové osoby.[40] Některá skutková tvrzení či výroky není třeba prokazovat z hlediska správnosti přijatého úsudku. S ohledem na kontext a formu takových sdělení, jakož i případnou formulaci a celkové vyznění nelze totiž vyloučit, že i výroky přímo nenarušující presumpci neviny mohou být nepřiměřené, čímž mohou neoprávněně zasahovat do osobnostních práv dotčené osoby.[41] V přestupkových věcech se tak může stát prezentací osoby jako nepoctivé, když podobných vyjádření se je třeba vyvarovat.[42]

Je vhodné přísně odlišovat znak pravdivosti, přiměřenosti a načasování případných sdělení, a to nejen s ohledem na civilní rovinu, ale právě tu veřejnoprávní. Pravdivost neznamená jen věcnou správnost jednotlivých údajů a informací, ale především kontextu celkového znění. Je tomu tak proto, že i formálně pravdivá informace může být problematická, pokud je podána selektivně, expresivně či snad účelově tak, aby předem sugerovala nebo předjímala otázku viny. Z hlediska načasování se dostáváme k nebezpečí enormní rychlosti moderního zpravodajství v podmínkách digitální medializace, jakož i možnosti dosahu k neomezenému počtu osob.[43] Tato podstata umožňuje okamžité šíření informací, kdy je jejich dopad jen obtížně reverzibilní. K tomu přistupuje přiměřenost, neboť sdělování by mělo probíhat v přiměřeném rozsahu, formě, ale i kontextu k chráněným zájmům (veřejným i soukromým).[44]

Za prevenční řešení, které by mohlo předcházet nežádoucím difamačním účinkům je možné považovat akurátní komunikaci a medializované sdílení informací ze strany orgánů veřejné moci.[45] Konkrétně idealizovanými prostředky se jeví užívání tzv. *neutral language*, tj. významově nehodnotících tvrzení či formulací.[46] Obzvláště je třeba se přísně vyvarovat jakékoliv sugestivní formulace při veřejném sdělování informací, neboť to je vždy citlivou záležitostí.[47] Judikaturní praxe k tomu už dříve dovodila přípustnost informování veřejnosti o trestních kauzách, ale při zachování zdrženlivosti a vyjadřování se v rovině pravděpodobnosti, nikoliv jistoty, což platí pro jakékoliv veřejné šíření informací.[48]

---

[39] Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 12. 2005 ve věci Nilsson proti Švédsku, stížnost č. 73661/01.
[40] Občanskoprávní odpovědnost se řídí podle dílčích ustanovení občanského zákoníku o náhradě škody, a to např. § 2956–2957 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
[41] Srov. rozsudek NS ze dne 29. 7. 2021, sp. zn. 25 Cdo 113/2021.
[42] Srov. rozsudek ESLP ze dne 14. 6. 2018 ve věci Rungainis proti Lotyšsku, stížnost č. 40597/08, s rozsudkem ESLP ze dne 14. 3. 2019 ve věci Kangers proti Lotyšsku, stížnost č. 35726/10.
[43] SCHWARZOVÁ, A. Na tenkém ledě: transparentnost trestního řízení a ochrana osobnosti v digitální době. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 7, s. 9.
[44] Usnesení NS ze dne 31. 1. 2012, sp. zn. 30 Cdo 2835/2011.
[45] Srov. ust. § 8a až 8d zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
[46] Podobná východiska byla shledána i ve zmíněném rozsudku ESLP ze dne 12. 7. 2013 ve věci Allen proti Velké Británii, stížnost č. 25424/09.
[47] Rozsudek ESLP ze dne 27. 2. 2014 ve věci Karaman proti Německu, stížnost č. 17103/10.
[48] Usnesení ÚS ze dne 10. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 1521/12.

Difamační dopady lze minimalizovat i určitými požadavky na mediální prezentaci a publikovanému zveřejňování informací o trestních či přestupkových kauzách a jejích pachatelích.[49] Nejen tak orgány veřejné moci, ale i samotná média by měla k nakládání s takovými informacemi přistupovat s náležitou vyvážeností, citlivostí a adekvátní zdrženlivostí. Tato premisa se musí prosazovat, zejména u mediálně citlivých vyšetřování některých trestných činností.[50] Přirozené uměřenosti ke zveřejňování informací potencionálně schopných poškodit konkrétní osoby, včetně kalkulace s difamačním účinkem, by bylo možné dosáhnout systematickou právní osvětou publicistického prostředí, nebo i zpřísněním pravidel a odpovědnosti za neoprávněné nakládání s takovými informacemi, včetně jejich uveřejnění.[51]

V opačné optice nelze pominout ani cílené poskytnutí informací o trestní kauze, pokud je úmyslně vedeno s cílem zdiskreditovat dotčené osoby u veřejnosti, což se bude s největší pravděpodobností týkat veřejně známých (celebrit) či jinak činných osob (veřejní funkcionáři).[52] Takové poskytnutí či zpřístupnění informací, které by nesly silně difamující účinek na dotčené osoby, by mohlo být za splnění dílčích podmínek trestně postihnutelné pro naplnění skutkové podstaty některého z trestných činů.[53]

4. ZÁVĚR

Difamační účinky trestních stíhání představují komplexní a mnohovrstevnatý fenomén, jehož dopady dalece přesahují rámec trestního řízení. Jak bylo prezentováno, tak zásahy do osobnostních práv jednotlivců se neodehrávají pouze v rovině formálně normativní, ale promítají se do psychologické integrity dotčené osoby, jakož i jejího sociálního postavení.[54] Bez ohledu na výsledek, trestní stíhání iniciuje proces stigmatizace, jenž bývá umocňován mediální prezentací a následným veřejným diskurzem. Mimo právní rovinu dochází totiž často k tomu, že presumpce neviny ustupuje senzacechtivosti, mainstreamu a zjednodušujícím soudům ze strany veřejnosti, proto i nežádoucímu tlaku na podezřelou či obviněnou osobu.[55]

Difamační účinky se prosazují zpravidla tehdy, kdy je konkrétní osoba veřejně označena za jasného pachatele, a to před pravomocným odsouzením. Typicky jde o situaci, kdy dojde ke zveřejnění úplné identity pachatele, či při použití určitých expresivních nálepek vzbuzujících veřejný zájem. Difamační účinky trestních i přestupkových řízení a sankcí je zapotřebí vnímat jako právně relevantní

[49] Rozsudek ESLP ze dne 26. 3. 2002 ve věci Butkevičius proti Litvě, stížnost č. 48297/99.
[50] FENZL, K. *Der Schutz der Persönlichkeitsrechte von Personen des öffentlichen lebens im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren*. Berlin: Duncker & Humblot, 2023, p. 151–154.
[51] SCHWARZOVÁ, A. Na tenkém ledě: transparentnost trestního řízení a ochrana osobnosti v digitální době. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 7, s. 17–18.
[52] VANTUCH, P. Úniky informací o trestním řízení z vyšetřovacího spisu. In *Bulletin advokacie*, 2007, č. 4, s. 28.
[53] Může se jednat o trestný čin pomluvy (§ 184 trestního zákoníku), nebo trestný čin neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 180 trestního zákoníku), ale i třeba zneužití pravomoci úřední osoby, poškození cizích práv a jiné.
[54] GŘIVNA, T. a kol. *Oběti trestných činů. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 247–251.
[55] Srov. usnesení ÚS ze dne 14. 10. 2014, sp. zn. IV. ÚS 1418/12-3.

skutečnost, která musí být reflektována na úrovni procesní garance, ale především v lidskoprávních limitacích. Na druhou stranu transparentnost trestních řízení a otevřenost soudních procesů přispívá kontrole nad výkonem spravedlnosti, ale i posiluje důvěru veřejnosti v principy právního státu. Lze jen souhlasit s tvrzením, že je nezbytné hledat rovnováhu mezi právy jednotlivců a veřejným zájmem na spravedlivém a transparentním procesu.[56]

Jak bylo poukázáno, tak náležité opatrnosti a bdělosti při poskytování informací o trestních řízeních je třeba dbát ve všech jednotlivých fázích, byť například s vědomostí toho, že zásada presumpce neviny slábne směrem k odsuzujícímu rozsudku.[57] Navíc musí docházet k důslednému poměřování potenciálních zásahů do osobnostních práv vůči veřejnému zájmu na zveřejňování informací. Zvýšené opatrnosti musí být hleděno i v předformálních fázích trestních řízení, zejména pak v těch formálních. Z hlediska povinnosti respektovat formální stránku vzneseného obvinění je možné poukázat na možný aplikační problém, který by mohl vyvstat u řízení zahajovaných Úřadem evropského veřejného žalobce.[58] Informace o trestním řízení by měly být vždy zveřejňovány jen po pečlivém uvážení jejich obsahu, formy i účelu uveřejnění a při respektování zásady proporcionality z hlediska zájmu na veřejném zpřístupnění a ochranou dotčených osob před potenciální újmou.

Konečně odpovědnost státu se může uplatnit i ve vztahu k zásahům vzniklým v předformálních fázích trestního řízení, pokud dosáhnou intenzity srovnatelné s následky formálně zahájeného trestního řízení, resp. stíhání. V této souvislosti se ukazuje, že odpovědnost státu nelze redukovat pouze na formální dodržení zákonnosti postupu příslušných orgánů, ale musí zahrnovat i reflexi širších okolností, které takový postup podmínily. Efektivní odškodňování musí brát zřetel na zmíněný širší kontext způsobené újmy či škody, jenž se *de facto* promítl do poškození dobré pověsti, narušení osobních vztahů, psychické újmy a mnoha dalších negativních, často velmi obtížně napravitelných následků. Současně je žádoucí posilovat preventivní nástroje minimalizující vznik difamačních účinků, a to např. důsledným respektováním presumpce neviny a odpovědným přístupem médií. U medializace trestních kauz může významně zesílit stigmatizační a difamační dopady trestních řízení (stíhání), zejména pokud veřejná komunikace předjímá vinu obviněného nebo jinak neoprávněně zasahuje do jeho osobnostních práv.[59]

Do dnešní doby stále platí, že mnohé trestní kauzy ukazují, že častokrát musí dojít k upřednostnění ochrany (zvlášť) zranitelných obětí trestných činů před jejich sekundární viktimizací, která by byla

[56] SCHWARZOVÁ, A. Na tenkém ledě: transparentnost trestního řízení a ochrana osobnosti v digitální době. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 7, s. 12.
[57] Samozřejmě při respektování čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, podle kterého presumpce neviny trvá až do pravomocného odsuzujícího rozsudku.
[58] HENDRYCH, L. Přeshraniční vyšetřování vedená Úřadem evropského veřejného žalobce: justiční spolupráce sui generis? In *Státní zastupitelství*, 2024, č. 1, s. 26–33.
[59] VYORALOVÁ, G. Ochrana svědka (nejen) sexuálního trestného činu v trestním řízení. In *Trestněprávní revue*, 2026, roč. 25, č. 2, s. 77–80.

způsobena nechtěnou publicitou.[60] Nepominutelný požadavek na ochranu soukromí a důstojnosti se navíc neomezuje jen na trestní řízení. Nejen z judikatury ESLP se dovozuje, že i následky přestupkových řízení a sankcí mohou vykazovat difamační účinky, zejména dochází-li ke zpochybňování morální nebo odborné kompetence dotyčné osoby, nebo při používání stigmatizujícího jazyka.

Difamační účinky trestních stíhání představují výzvu pro moderní demokraticky právní státy, jež musejí vyvažovat legitimní zájem na stíhání a potírání trestné činnosti a ochraně základních práv jednotlivců. Je to právě kvalita nastíněné rovnováhy, která slouží jako ukazatel úrovně právní kultury a vyspělosti společnosti, ale i důvěry veřejnosti v justiční systém a *rule of law*. Restorativní přístup musí být uplatňován v rovnováze s požadavkem na důsledné vyšetření a potrestání spáchaného trestného činu.

Literatura

BOHADLO, D. a kol. *Správní trestání z hlediska praxe a judikatury*. Praha: C. H. Beck, 2013. 206 s. ISBN 978-80-7400-413-1.

FENZL, K. *Der Schutz der Persönlichkeitsrechte von Personen des öffentlichen lebens im strafrechtlichen Ermittlungsverfahren*. Berlin: Duncker & Humblot, 2023. 420 s. ISBN 978-3-428-18640-2.

GOFFMAN, E. (překlad Tomáš Prášek) *Stigma: poznámky k problému zvládání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 167 s. ISBN 80-86429-21-0.

GŘIVNA, T. a kol. *Oběti trestných činů. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020. 771 s. ISBN 978-80-7400-793-4.

HENDRYCH, L. Přeshraniční vyšetřování vedená Úřadem evropského veřejného žalobce: justiční spolupráce sui generis? In *Státní zastupitelství*, 2024, č. 1, s. 26–33. ISSN 1803-7631.

HULMÁKOVÁ, J. *Trestání delikventní mládeže*. Praha: C. H. Beck, 2013. 235 s. ISBN 978-80-7400-450-6.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016. 436 s. ISBN 978-80-7502-185-4.

KLÍMA, P. Vybrané aspekty práva na spravedlivý proces v trestním řízení v recentní judikatuře. In *Trestní právo*, 2022, roč. 26, č. 3, s. 23–29. ISSN 1211-2860.

[60] SCHWARZOVÁ, A. Na tenkém ledě: transparentnost trestního řízení a ochrana osobnosti v digitální době. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 7, s. 18.

KOHÚT, P. Medializace nezákonného trestního stíhání jako okolnost zvyšující intenzitu nemajetkové újmy. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 5, s. 7–15. ISSN 1210-6348.

LUKÁŠOVÁ, M. Trestání jako výsada trestního práva? In *Trestněprávní revue*, 2019, roč. 18, č. 5, s. 97–101. ISSN 1213-5313.

POKORNÝ, M. Je nám to moc líto. Muž skončil po nezákonném stíhání na psychiatrii, soudy mu po 13 letech přiznaly rekordní odškodné. In *Hospodářské noviny* [online]. Zveřejněno dne 14. 10. 2025. Dostupné z: https://archiv.hn.cz/c1-67799640-cena-za-poslapane-zivoty-soud-priznal-rekordni-odskodne-za-nezakonne-stihani-a-roky-na-psychiatrii-vyplatil-miliony.

PRÁŠKOVÁ, H. Odnětí oprávnění jako správní trest? In *Správní právo*, 2024, roč. LVII, č. 1, s. 110–118. ISSN 0139-6005.

RAČEK, P., WINTR, J. Zvyšování trestní represe v letech 1993 až 2008. In *Právník*, 2010, roč. 149, č. 6, s. 545–575. ISSN 0231-6625.

SCHWARZOVÁ, A. Na tenkém ledě: transparentnost trestního řízení a ochrana osobnosti v digitální době. In *Bulletin advokacie*, 2025, č. 7, s. 9-19. ISSN 1210-6348.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018. 930 s. ISBN 978-80-7400-592-3.

ŠTREJTOVÁ, K. Obhajoba zdravotnických pracovníků. In *Acta Iuridica Olomucensia*, 2013, č. 2, s. 159–166. ISSN 1801-0288.

VANTUCH, P. Úniky informací o trestním řízení z vyšetřovacího spisu. In *Bulletin advokacie*, 2007, č. 4, s. 17–30. ISSN 1210-6348.

VYORALOVÁ, G. Ochrana svědka (nejen) sexuálního trestného činu v trestním řízení. In *Trestněprávní revue*, 2026, roč. 25, č. 2, s. 74–86. ISSN 1213-5313.

Judikatura

Nález ÚS ze dne 25. 10. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 14/09.

Nález ÚS ze dne 23. 6. 2015, sp. zn. II. ÚS 577/13.

Nález ÚS ze dne 27. 9. 2016, sp. zn. IV. ÚS 3183/15.

Nález ÚS ze dne 13. 1. 2022, sp. zn. I. ÚS 1029/21.

Nález ÚS ze dne 24. 4. 2024, sp. zn. II. ÚS 379/23.

Nález ÚS ze dne 24. 7. 2025, sp. zn. I. ÚS 1919/24.

Rozhodnutí ESLP ze dne 13. 12. 2005 ve věci Nilsson proti Švédsku, stížnost č. 73661/01.

Rozsudek ESLP ze dne 25. 3. 1983 ve věci Minelli proti Švýcarsku, stížnost č. 8660/79.

Rozsudek ESLP ze dne 26. 3. 2002 ve věci Butkevičius proti Litvě, stížnost č. 48297/99.

Rozsudek ESLP ze dne 24. 4. 2007 ve věci Matyjek proti Polsku, stížnost č. 38184/03.

Rozsudek ESLP ze dne 9. 4. 2009 ve věci A. proti Norsku, stížnost č. 28070/06.

Rozsudek ESLP ze dne 12. 7. 2013 ve věci Allen proti Velké Británii, stížnost č. 25424/09.

Rozsudek ESLP ze dne 27. 2. 2014 ve věci Karaman proti Německu, stížnost č. 17103/10.

Rozsudek ESLP ze dne 2. 2. 2016 ve věci Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete a Index.hu Zrt proti Maďarsku, stížnost č. 22947/13.

Rozsudek ESLP ze dne 29. 3. 2016 ve věci Bédat proti Švýcarsku, stížnost č. 56925/08.

Rozsudek ESLP ze dne 14. 6. 2018 ve věci Rungainis proti Lotyšsku, stížnost č. 40597/08.

Rozsudek ESLP ze dne 6. 11. 2018 ve věci Ramos Nunes de Carvalho e Sá proti Portugalsku, stížnost č. 55391/13, 57728/13 a 74041/13.

Rozsudek ESLP ze dne 14. 3. 2019 ve věci Kangers proti Lotyšsku, stížnost č. 35726/10.

Rozsudek ESLP ze dne 10. 10. 2024 ve věci Machalický proti ČR, stížnost č. 42760/16.

Rozsudek NS ze dne 25. 4. 2018, sp. zn. 30 Cdo 2235/2017.

Rozsudek NS ze dne 28. 8. 2018, sp. zn. 30 Cdo 3942/2016.

Rozsudek NS ze dne 25. 6. 2019, sp. zn. 30 Cdo 1810/2018.

Rozsudek NS ze dne 29. 7. 2021, sp. zn. 25 Cdo 113/2021.

Rozsudek NS ze dne 26. 4. 2022, sp. zn. 30 Cdo 2966/2021-I.

Rozsudek NS ze dne 25. 10. 2023, sp. zn. 25 Cdo 1260/2023.

Usnesení NS ze dne 31. 1. 2012, sp. zn. 30 Cdo 2835/2011.

Usnesení ÚS ze dne 10. 4. 2014, sp. zn. I. ÚS 1521/12.

Usnesení ÚS ze dne 14. 10. 2014, sp. zn. IV. ÚS 1418/12-3.

***Abstrakt**:*

Příspěvek analyzuje difamační účinky trestních a přestupkových řízení, zejména v souvislosti s jejich medializací a dopady na čest, důstojnost a společenské postavení stíhaných osob. Bližší pozornost je věnována i kolizi práva na informace a mediální svobody s ochranou osobnosti a presumpcí neviny, která je pojímána nejen jako procesní garance, ale i materiální limit veřejného diskurzu. Autor rozlišuje faktický difamační účinek od normativně relevantního zásahu zakládajícího odpovědnost státu. Zvláštní důraz je kladen na předformální fáze řízení a na kritéria pro určení přiměřeného

zadostiučinění za nezákonné trestní stíhání. Závěrem je akcentována potřeba rovnováhy mezi transparentností trestního řízení a ochranou základních práv jednotlivce v demokratickém právním státě.

***Klíčová slova**: difamace, trestní řízení, trestní obvinění, medializace, ochrana práv*

***Abstract**:*

The Defamatory Effects of a Criminal Accusation (Not Only) Due to Media Coverage

The contribution analyses the defamatory effects of criminal and misdemeanour proceedings, particularly in connection with their media coverage and the impact on the honour, dignity and social status of the prosecuted persons. Closer attention is also paid to the collision of the right to information and media freedom with the protection of personality and the presumption of innocence, which is understood not only as a procedural guarantee, but also as a material limit of public discourse.

The author distinguishes the factual defamatory effect from the normatively relevant intervention establishing the responsibility of the state. Special emphasis is placed on the pre-formal stages of proceedings and on the criteria for determining adequate satisfaction for unlawful criminal prosecution. In conclusion, the need for a balance between the transparency of criminal proceedings and the protection of the fundamental rights of the individual in a democratic state governed by the rule of law is emphasized.

***Key Words**: defamation, criminal proceedings, criminal charge, media coverage, protection of rights*

***JEL**: K14.*

JUDr. Mgr. Bc. **Štěpán Kořínek**, PhD. – Krajský soud v Hradci Králové, pobočka Pardubice, sKorinek@seznam.cz.

INDIVIDUALIZACE PROGRAMU ZACHÁZENÍ VE VĚZEŇSTVÍ ČR

František Vlach

1. ÚVOD

Výkon trestu odnětí svobody představuje specifické institucionální prostředí, v němž se současně uplatňuje ochranná, sankční, regulační a resocializační funkce trestu. Věznice musí zajistit bezpečnost, zákonnost a předvídatelný režim, ale zároveň vytvářet podmínky, které odsouzenému umožní připravovat se na život po propuštění. Právě v tomto napětí mezi bezpečnostními požadavky a potřebou individuální změny se utváří praktický význam programu zacházení.

Program zacházení je v právním a odborném rámci základním nástrojem cílevědomého působení na odsouzeného. Nemá být pouze přehledem pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných, zájmových a extramurálních aktivit, ale individuálním plánem, který propojuje zjištěná rizika a potřeby s konkrétními cíli a prostředky odborné práce. Jeho význam proto nelze hodnotit jen podle počtu splněných aktivit nebo bezproblémového chování odsouzeného v režimu věznice.

V odborné praxi se ukazuje, že samotná existence programu ještě nezaručuje jeho skutečnou individualizaci. Formální účast na aktivitách, dodržování režimu nebo verbálně deklarovaná motivace nemusí znamenat snížení kriminogenních potřeb, změnu postojů ani připravenost zvládnout podmínky života na svobodě. Podstatnou otázkou je, zda se diagnostické závěry promítají do dostupných intervencí a zda je jejich přínos průběžně vyhodnocován.

Cílem článku je analyzovat postavení programu zacházení v českém vězeňském systému a posoudit podmínky, za nichž může plnit skutečně individualizovanou a resocializační funkci. Přínosem textu je propojení právního vymezení programu zacházení s hodnocením rizik a potřeb, multidisciplinární penitenciární praxí a vybranými empirickými poznatky ze zemí V4. Na tomto základě článek identifikuje předpoklady, za nichž může program překročit rámec formálně stanoveného souboru aktivit a stát se průběžně vyhodnocovaným plánem změny.

2. METODICKÉ VÝCHODISKO

Text má charakter základní analytické studie a vychází z právních předpisů, dokumentů Vězeňské služby České republiky, domácí penitenciární literatury a vybraných zahraničních studií. Zdroje byly vybírány podle jejich přímé vazby k programu zacházení, hodnocení rizik a potřeb, resocializaci, multidisciplinární spolupráci a přípravě odsouzených na propuštění.

Zahraniční část je záměrně omezena na vybrané poznatky z Polska, Slovenska a Maďarska. Tyto země byly zvoleny pro geografickou, historickou a institucionální blízkost českému prostředí. Nejde o systematický přehled literatury ani úplnou komparaci vězeňských systémů V4. Zahraniční studie

slouží k zasazení české praxe do regionálního kontextu a k identifikaci podnětů, které mohou být relevantní pro rozvoj domácí penitenciární praxe.

3. PROGRAM ZACHÁZENÍ JAKO RESOCIALIZAČNÍ NÁSTROJ

České pojetí programu zacházení navazuje na penitenciární tradici, v níž je výkon trestu chápán jako organizované a odborně vedené působení na odsouzeného. Jůzl (2013, s. 120–121; 2015, s. 336; 2017, s. 363) spojuje program zacházení s komplexní diagnostikou, respektováním práv odsouzených a přípravou na sociální –resocializaci. Program má vytvářet strukturu pro cílené ovlivňování postojů, návyků, schopností a sociální situace odsouzeného, nikoli pouze organizovat jeho čas ve věznici.

Resocializaci nelze zúžit na přizpůsobení vězeňskému režimu. Režimová stabilita je důležitá pro bezpečný výkon trestu, sama o sobě však nevypovídá o schopnosti odsouzeného řešit konflikty, zvládat rizikové situace, přijímat odpovědnost nebo udržet legální způsob života po propuštění. Program proto musí směřovat k ovlivňování dynamických rizikových faktorů a k posilování ochranných faktorů využitelných mimo instituci.

Mezinárodně rozšířený model Risk–Need–Responsivity vychází z předpokladu, že intenzita intervence má odpovídat míře rizika, obsah se má soustředit na kriminogenní potřeby a způsob realizace má respektovat schopnosti, motivaci a styl učení konkrétního člověka (Andrews a Bonta, 2010, s. 45–46). Good Lives Model doplňuje řízení rizika důrazem na rozvoj schopností a legitimních způsobů naplňování osobních potřeb (Ward a Brown, 2004, s. 246). Oba přístupy podporují pojetí programu zacházení jako cíleného a individualizovaného procesu. Souhrn dosavadních výzkumů zároveň ukazuje, že odborně vedené nápravné intervence mohou přispívat ke snižování recidivy, jejich výsledky však závisejí na obsahu programu, způsobu provedení i charakteristikách účastníků (Lipsey & Cullen, 2007, 310–311).

Veteška a Fischer (2020, s. 105) zdůrazňují význam psychosociálních a andragogických intervencí, které respektují charakteristiky dospělého jedince, jeho předchozí zkušenosti a motivaci. Program zacházení má proto spojovat bezpečnostní, pedagogickou, psychologickou, sociální a pracovní rovinu a vytvářet srozumitelnou souvislost mezi příčinami trestné činnosti a plánovanými změnami.

4. PRÁVNÍ RÁMEC, HODNOCENÍ RIZIK A STRUKTURA PROGRAMU

Právní rámec programu zacházení dává zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Podle § 40 věznice stanoví odsouzenému program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení. § 41 propojuje program s komplexní zprávou o odsouzeném a předpokládá

stanovení konkrétních cílů, metod zacházení a způsobu pravidelného hodnocení. Právní úprava tím vytváří vazbu mezi odborným posouzením odsouzeného a plánováním jeho dalšího zacházení.

Komplexní zpráva shrnuje psychologické, pedagogické, sociální, případně zdravotní posouzení a informace o trestné činnosti, osobnosti, sociálním zázemí a dosavadním způsobu života. V českém prostředí je její významnou součástí nástroj SARPO, jenž pracuje se statickými a dynamickými rizikovými faktory a s rizikem způsobení újmy (Jiřička et al., 2014, s. 4). Statické faktory pomáhají odhadnout dlouhodobou pravděpodobnost recidivy, dynamické faktory vymezují oblasti, které lze během výkonu trestu ovlivňovat.

Podrobnější obsah programu stanoví vyhláška č. 345/1999 Sb. Podle § 36 se program člení na pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity a na oblast utváření vnějších vztahů. Pracovní složka podporuje pracovní návyky, odpovědnost a hospodaření s příjmem. Vzdělávací složka zahrnuje školní vzdělávání, profesní přípravu, rekvalifikace a další rozvoj kompetencí. Speciálně výchovné aktivity představují individuální a skupinové pedagogické, psychologické, sociální a terapeutické působení zaměřené na příčiny trestné činnosti. Zájmové aktivity podporují smysluplné využívání volného času a rozvoj sociálních dovedností. Oblast vnějších vztahů se soustředí na zachování či obnovu rodinných a sociálních vazeb a na přípravu podmínek pro propuštění. Uvedené členění odpovídá také dřívější analýze programů zacházení v českém vězeňství (Vlach a Stárek, 2025, s. 162–163).

Vyhláška dále rozlišuje několik typů programu. Program minimálního zacházení je určen zejména odsouzeným s nižší mírou rizika a klade důraz na pracovní a zájmové aktivity. Standardní program kombinuje pracovní a vzdělávací složku u osob vyžadujících běžný rozsah odborného působení. Speciální program je určen odsouzeným s vyššími nebo specifickými riziky a potřebami a předpokládá intenzivnější speciálně výchovné a vzdělávací intervence. Výstupní program reaguje na blížící se propuštění a soustředí se na vytváření předpokladů pro soběstačný život na svobodě. Základní motivační program je určen odsouzeným, kteří odmítají stvrdit přijetí programu zacházení. Vedle dodržování pořádku a bezpečnosti má vytvářet předpoklady pro postupné přijetí spolupráce a pro změnu postojů a chování. Volba typu programu proto nemá být mechanickým administrativním zařazením. Musí vycházet z míry rizika, povahy kriminogenních potřeb, délky trestu, motivace odsouzeného a reálného rozsahu nezbytné odborné intervence.

Pravidelné hodnocení podle § 38 vyhlášky vytváří prostor pro posouzení, zda se stanovené cíle naplňují, zda se mění dynamická rizika a zda je třeba program upravit. Právní úprava tedy konstruuje program jako proměnlivý plán zacházení, který má reagovat na skutečný vývoj odsouzeného, změny jeho sociální situace i na postupnou přípravu na propuštění. Praktický problém vzniká tehdy, jestliže je diagnostika podrobná, ale věznice nemá k dispozici odpovídající aktivitu, odborný program nebo personální kapacitu. Mezi identifikovanou potřebou a skutečně dostupnou intervencí pak vzniká

mezera. Hodnota SARPO a komplexní zprávy se proto naplňuje až tehdy, když jsou jejich závěry převedeny do konkrétních, dostupných a průběžně hodnocených kroků.

5. INDIVIDUALIZACE CÍLŮ A AKTIVIT

Pět oblastí programu vytváří rámec, nikoli automatický obsah individualizace. Stejná aktivita může u různých odsouzených plnit odlišný účel, a naopak stejná potřeba může vyžadovat rozdílné prostředky. Práce může u jednoho člověka rozvíjet základní návyk pravidelnosti, u jiného odpovědnost za finanční závazky a u dalšího kvalifikaci využitelnou po propuštění.

Cíl formulovaný obecně jako „řádně plnit program zacházení“, „zlepšit chování“ nebo „účastnit se vzdělávání“ je obtížně hodnotitelný. Přesnější cíl vymezuje problém, očekávanou změnu, způsob práce a znaky, podle nichž bude možné pokrok posoudit. Hodnocení má zachycovat nejen docházku a kázeň, ale také změny v porozumění problému, způsobu rozhodování, praktických dovednostech a schopnosti přenášet získané zkušenosti do běžných situací.

Empirické poznatky Petra Juříčka potvrzují význam skutečné individualizace. Při hodnocení institucionálního zacházení s mladými dospělými zjistil pozitivnější účinky tam, kde odborné působení respektovalo věkové a vývojové zvláštnosti této skupiny (Juříček, 2016, 282–283). Podobně výzkum násilí a sebepoškozování u vězněných žen ukazuje, že programy musí reflektovat rozdílné zkušenosti, zranitelnosti a adaptační strategie vězněných osob (Kolář et al., 2026, 710–711).

Významnou oblastí je zaměstnávání. Práce ve výkonu trestu přispívá k režimové stabilitě, vytváření pracovních návyků a úhradě závazků. Resocializační účinek však roste tehdy, jestliže pracovní činnost rozvíjí kompetence využitelné na běžném trhu práce. Maďarská studie pracovních drah před a po uvěznění ukazuje, že pracovní vyloučení bývá dlouhodobým procesem, který výkon trestu sám o sobě neodstraní (Czafit a Köllő, 2015, s. 1–2). Vzdělávací a zájmové aktivity získávají resocializační význam, když odpovídají potřebám a budoucím možnostem odsouzeného. Hladký (2024, s. 55–56) ve výzkumu slovenských vězeňských knihoven ukázal význam četby a sebevzdělávání jako dostupné formy osobního rozvoje. Také oblast vnějších vztahů musí být individualizovaná, např. rodinné vazby mohou působit jako ochranný faktor, ale v některých případech také jako zdroj konfliktů, závislostí nebo návratu do rizikového prostředí. Daněk (2025, s. 173) upozorňuje na širší dopady uvěznění rodiče na děti a na potřebu mezioborového řešení rodinných důsledků trestu.

6. ODBORNÝ PERSONÁL A LIMITY REALIZACE

Individualizovaný program nelze vytvářet ani realizovat bez spolupráce odborných profesí. Psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník, vychovatel a další zaměstnanci přinášejí odlišné

informace o osobnosti, chování, sociální situaci, motivaci a průběhu výkonu trestu. Stárek a Víšek (2022) zdůrazňují postavení sociálního pracovníka jako plnohodnotného člena multidisciplinárního týmu, zejména při řešení sociálních problémů a přípravě odsouzeného na propuštění.

Sociologický pohled Lukáše Dirgy připomíná, že odborné zacházení probíhá uvnitř specifické institucionální kultury a mocenských vztahů. Každodenní interakce mezi personálem a odsouzenými ovlivňují důvěru, ochotu spolupracovat i význam, který odsouzení aktivitám přisuzují (Dirga a Hasmanová Marhánková, 2014, s. 96–97; Dirga, 2021, s. 419). Program proto nelze oddělit od celkového sociálního klimatu věznice.

Odborná připravenost zaměstnanců ovlivňuje, zda jsou diagnostické závěry převáděny do smysluplných intervencí. Stárek a Vlach (2025, s. 390) poukazují na historický vývoj a současné výzvy profesní přípravy vězeňského personálu. Vlach a Stárek (2025, s. 160) spojují resocializaci s komplexní penitenciární péčí a přípravou na reintegraci. Z toho vyplývá potřeba kontinuity práce, sdílení informací a schopnosti rozlišovat mezi režimovým přizpůsobením a skutečným posunem v rizikových postojích a dovednostech.

Realizaci programu mohou omezovat rozdílné personální, prostorové a organizační podmínky jednotlivých věznic. Dostupnost některých odborných aktivit proto nemusí vždy odpovídat identifikovaným potřebám odsouzených. Administrativní povinnosti jsou nezbytné pro kontrolovatelnost a právní jistotu, mohou však snižovat čas dostupný pro individuální práci. Účinek programu ovlivňuje také motivace odsouzeného, která se v průběhu trestu mění a vyžaduje průběžnou motivační práci.

Dalším limitem je vězeňské prostředí samo. Uvěznění podporuje adaptaci na institucionální pravidla (prizonizace) a omezuje prostor pro samostatné rozhodování. Dovednosti osvojené v kontrolovaném prostředí se proto nemusí automaticky přenést do života na svobodě. Odborný personál nemůže nahradit dostupné bydlení, zaměstnání, léčbu nebo komunitní služby, může však včas identifikovat překážky a propojit odsouzeného s návaznými institucemi. Skutečný přínos programu se proto v plném rozsahu ukazuje až po propuštění.

7. PODNĚTY ZE ZEMÍ V4 A DOPORUČENÍ PRO ČESKOU PRAXI

Zkušenosti zemí Visegrádské skupiny umožňují zasadit českou praxi do blízkého regionálního kontextu. Polský longitudinální výzkum ukazuje, že prožívání času, přijetí minulosti, naděje a obavy z budoucnosti se u vězněných osob v průběhu trestu mění (Tucholska et al., 2024, s. 270). Program proto nemá zůstávat statický, jeho cíle mají reagovat na vývoj motivace, osobních zdrojů a realistické představy o životě po propuštění.

Slovenský výzkum vězeňských knihoven připomíná význam dostupných forem sebevzdělávání (Hladký, 2024, s. 55–56). Maďarská studie pracovních drah zdůrazňuje potřebu spojovat zaměstnávání ve věznici s reálnou uplatnitelností po propuštění (Czafit a Köllő, 2015, s. 1–2). Vybrané studie společně potvrzují potřebu kontinuity, měřitelnosti a praktické přenositelnosti programových cílů.

Pro českou praxi z analýzy vyplývá několik doporučení. Každá významná aktivita by měla být spojena s konkrétním rizikem, potřebou nebo ochranným faktorem. Cíle musí být srozumitelné, dosažitelné a hodnotitelné a jejich plnění nemá být posuzováno pouze podle docházky a kázně. Dynamická rizika a potřeby je třeba pravidelně aktualizovat a změny promítat do programu.

Dále je vhodné posilovat multidisciplinární případovou spolupráci a další vzdělávání zaměstnanců v hodnocení rizik, motivační práci a vyhodnocování účinku intervencí. Pracovní a vzdělávací aktivity mají směřovat ke kompetencím využitelným po propuštění a oblast vnějších vztahů musí být propojena s řešením bydlení, zaměstnání, dluhů, léčby a rodinné situace. Vedle individuálního hodnocení je žádoucí rozvíjet také systémové vyhodnocování dostupnosti, průběhu a výsledků jednotlivých typů intervencí.

8. ZÁVĚR

Program zacházení má v českém vězeňském systému pevné právní a odborné zakotvení. Jeho resocializační hodnota však nevychází pouze z formální existence ani z rozsahu nabídnutých aktivit. Rozhodující je schopnost propojit odborné posouzení odsouzeného s konkrétními cíli, vhodnými prostředky práce a pravidelným hodnocením změny. Individualizace neznamená vytvoření zcela odlišného režimu pro každého odsouzeného. Znamená promyšlený výběr cílů a metod podle faktorů, které u konkrétní osoby souvisejí s trestnou činností a s možností budoucího začlenění. Stejná aktivita může být přínosná z rozdílných důvodů a formálně stejné plnění nemusí mít u všech odsouzených stejný význam.

Česká penitenciární praxe disponuje nástrojem SARPO, komplexní zprávou, odborným personálem i právním rámcem umožňujícím individuální plánování zacházení. Hlavní výzvou zůstává důsledné převádění diagnostických závěrů do dostupných intervencí, jejich průběžná aktualizace a návaznost na podmínky života po propuštění. Program zacházení může plnit svůj účel pouze tehdy, jestliže je chápán jako živý a odborně vedený proces, nikoli jako uzavřený administrativní dokument.

Literatura

ANDREWS, D. A. a J. BONTA (2010). *The Psychology of Criminal Conduct*. 5th ed. New Providence: LexisNexis. ISBN 978-1-4224-6329-1.

CZAFIT, B. a J. KÖLLŐ (2015). Employment and wages before and after incarceration – evidence from Hungary. *IZA Journal of European Labor Studies*, 4, článek 21. ISSN 2193-9012. DOI: 10.1186/s40174-015-0044-z.

DANĚK, A. (2025). The impact of parental incarceration on children in residential child care: Challenges and interdisciplinary solutions. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 16(2–3), s. 164–179. ISSN 1920-7298. DOI: 10.18357/ijcyfs162-3202522521.

DIRGA, L. (2021). Sociologie za mřížemi? Penitenciární sociologie v České republice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 57(4), s. 411–432. ISSN 0038-0288. DOI: 10.13060/csr.2021.022.

DIRGA, L. a J. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ (2014). Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50(1), s. 83–106. ISSN 0038-0288. DOI: 10.13060/00380288.2014.50.1.31.

HLADKÝ, J. (2024). What do inmates in Slovak prisons read? *Information Development*, 40(1), s. 51–60. ISSN 0266-6669. DOI: 10.1177/02666669221084099.

JIŘIČKA, V., Z. PODANÁ, M. PETRAS a J. HŮRKA (2014). Prediction of offending: SARPO – The Czech tool for assessment of offenders' criminogenic risk and needs. *Journal of Criminology*, 2014, článek 592341, s. 1–8. ISSN 2090-7753. DOI: 10.1155/2014/592341.

JUŘÍČEK, P. (2016). Specifika institucionálního zacházení s mladými dospělými v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody. *Chowanna*, 1(46), s. 273–300. ISSN 0137-706X. DOI: 10.31261/CHOWANNA.2016.46.14.

JŮZL, M. (2013). Programy postępowania z więźniami jako podstawa resocjalizacji oraz przestrzegania ich praw. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 3(1), s. 115–134. ISSN 2300-0422. DOI: 10.14746/kse.2013.3.1.05.

JŮZL, M. (2015). System solutions for social readaptation of prisoners in the Czech Republic. *Resocjalizacja Polska*, 10, s. 335–350. ISSN 2081-3767.

JŮZL, M. (2017). *Penitenciaristika jako věda žalářní*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80-7452-131-7.

KOLÁŘ, O., A. LOCHMANNOVÁ a J. SMOLÍK (2026). Intersecting modalities of prison violence and self-harm in incarcerated women. *Punishment & Society*, 28(3), s. 710–729. ISSN 1462-4745. DOI: 10.1177/14624745251410608.

LIPSEY, M. W. a F. T. CULLEN (2007). The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3, s. 297–320. ISSN 1550-3585. DOI: 10.1146/annurev.lawsocsci.3.081806.112833.

STÁREK, L. a J. VÍŠEK (2022). The social worker as a full-fledged member of a multidisciplinary cooperation within the Czech prison system. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 12, s. 20–35. ISSN 2424-3876. DOI: 10.15388/SW.2022.12.12.

STÁREK, L. a F. VLACH (2025). Professional training of prison service workers in the Czech Republic: Historical development, aspects of importance and current challenges. *International Journal of Prison Health*, 21(3), s. 382–395. ISSN 1744-9200. DOI: 10.1108/IJOPH-06-2024-0028.

TUCHOLSKA, K., B. GULLA, M. WYSOCKA-PLECZYK, M. SEKULAK, K. GŁOMBA, P. PIOTROWSKI a S. FLOREK (2024). Paradoxes of experiencing time and functioning in prison – longitudinal studies and their implications for psychological interventions. *Journal of Offender Rehabilitation*, 63(4), s. 270–289. ISSN 1050-9674. DOI: 10.1080/10509674.2024.2331448.

VETEŠKA, J. a S. FISCHER (2020). *Psychologie kriminálního chování: Vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0731-5.

VLACH, F. a L. STÁREK (2025). Resocialization of convicts in the Czech Republic: The role of the prison system in promoting reintegration into society. *Jurnal Cita Hukum*, 13(1), s. 157–170. ISSN 2502-230X. DOI: 10.15408/jch.v13i1.44597.

WARD, T. a M. BROWN (2004). The Good Lives Model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), s. 243–257. ISSN 1068-316X. DOI: 10.1080/10683160410001662744.

ČESKO (1999). Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

ČESKO (1999). Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY (bez data). SARPO [online]. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky [cit. 2026-07-30]. Dostupné z: https://www.vs.gov.cz/sekce/sarpo.

Abstrakt:

Článek analyzuje program zacházení jako základní nástroj individualizovaného resocializačního působení v českém vězeňském systému. Vychází z právních předpisů, dokumentů Vězeňské služby České republiky, domácí penitenciární literatury a vybraných studií ze zemí V4. Pozornost je věnována právnímu rámci, hodnocení rizik a potřeb, struktuře programu, multidisciplinární spolupráci a limitům praktické realizace. Text zdůrazňuje, že přínos programu nezávisí pouze na

účasti odsouzeného v aktivitách, ale na propojení diagnostiky, konkrétních cílů, dostupných intervencí a průběžného hodnocení změny.

Klíčová slova: *individualizace; odsouzený; program zacházení; resocializace; SARPO; vězeňský systém.*

Abstract:

Individualization of the Treatment Program in the Czech Prison System

The article analyses the treatment programme as a key instrument of individualised resocialisation in the Czech prison system. It draws on legislation, materials of the Prison Service of the Czech Republic, Czech penitentiary literature and selected studies from the Visegrád countries. Attention is paid to the legal framework, risk and needs assessment, programme structure, multidisciplinary cooperation and practical implementation constraints. The article argues that programme effectiveness depends not merely on participation in activities but on linking assessment, specific objectives, available interventions and continuous evaluation of change.

Key words: *individualisation; prisoner; resocialisation; risk and needs assessment; SARPO; treatment programme.*

Ing. **František Vlach**, Ph.D., MBA, LL.M. – Ambis Univerzita, Lindnerova 1, 180 00 Praha, frantisek.vlach@ambis.cz.

AUDIT A KONTROLNÍ ČINNOST

Karel Marek

1. ÚVOD

Cílem tohoto pojednání je upozornit na význam kontroly v procesech řízení a právní úpravu kontrolní činnosti. Kromě použití metody analytické a syntetické se však při zpracování nemůžeme zcela vyhnout, a to pro vyjádření těchto činností, i použití metody popisné. Při provádění kontrolních činností se začasté realizuje smlouva o kontrolní činnosti. Proto je v tomto článku proveden i rozbor její právní úpravy. Smlouva o kontrolní činnosti je dnes v České republice upravena v občanském zákoníku. Občanský zákoník přitom, jen s velmi drobnými úpravami, recipoval dřívější regulaci v zákoníku obchodním. Tato obchodněprávní regulace je přitom stále aktuální ve Slovenské republice. Prováděním kontrolní činnosti lze přitom mj. bránit i protiprávnímu konání.

2. ŘÍDÍCÍ A KONTROLNÍ PROCESY

Klíčovým faktorem prosperity podnikatelských subjektů je bezesporu jejich účinné řízení. Toto řízení je určující silou efektivity, dalšího růstu i bezrizikového fungování těchto osob. Je specifickou „meta energií“ prosakující danou organizací, všemi jejími lidskými, informačními, sociálně ekonomickými i přírodně technickými jevy a ovlivňuje i vztahy k okolí. Nese s sebou i chyby a nedostatky, které mnohdy vedou ke krizím až k úpadku, je ale jedinou silou, která může napravit vzniklá pochybení.

Jedinečnou součástí řídícího působení je pak naplňování kontrolní funkce. Hospodářské procesy nesou v sobě mnoho činností. Ty se z pohledu řízení projevují jako neurčitosti, které je v zájmu prosperity nutné nepřetržitě odstraňovat. Neurčitosti se v procesech vyskytují zákonitě, vyskytovaly již v minulosti a budou vyvstávat i v budoucnosti. Jsou eminentní součástí veškerého podnikatelského dění, zejména však lidského jednání a konání, a to na úrovni jednotlivců, skupin i celé organizace. Kontrola je pak aktivitou, která významně přispívá k posilování určitostí, a to zmírňováním či odstraňováním neurčitostí a nastolováním normalit (organizovanosti). Neurčitosti v podnikovém dění jsou přítomny ve zjevné, ale i méně zjevné podobě. Jsou četné, mají různou věcnou podstatu, liší se však co do významnosti, příčin i výskytu v čase. Zjevné neurčitosti jsou spolehlivě rozpoznány a také uvědomovány. Méně zjevné neurčitost jsou skryty ve spletitých vztazích podnikových struktur i procesů i ve vztazích k okolí. Některé z nich jsou i cíleně utajované, záměrně zneužívané a nesou stigmata trestných činů.

Společným jmenovatelem neurčitostí je, že jsou povětšinou anomálií a odchylkou od normovaného chování a mohou tvořit nežádoucí jevy, způsobují škody, ztráty, a to ekonomické i sociální. Způsobují i psychické zátěže.

Ze širšího pohledu platí paradox: „Chyby způsobilo řízení, a odstraňovat je může opět řízení“. Kontrola je tak stěžejním instrumentem možné i nutné nápravy nežádoucích situací a cest. Z manažerského aspektu se při odstraňování neurčitosti kontrolou vynořují dva póly problematiky. První, výchozí pól tvoří požadovaný, tj. chtěný, ideální a očekáváný, stav, tedy stav „jaký má být“. Je vždy předurčený minulými rozhodnutími. Je tak ztělesněn minulým jednáním řídícího subjektu, ale též zákonnými normami, interními předpisy či jinými instrumenty řízení podniku. Na jejich platformě se odpovídají podnikatelské otázky: Co, kdo, kolik, kdy, kde, jak, jaké, proč apod. V praxi jsou ztělesněny přijatým plánem, úkolem, zadáním, programem, normou, usnesením, příkazem apod.

Druhý pól tvoří stavy „jaké jsou“ ve skutečnosti. Odráží vyvstalé hodnoty, skutečnosti a parametry podnikové objektivní reality v čase, prostoru, hodnotě i věcnosti. Kontrolou je pak aktivita, jejímž prostřednictvím se identifikuje, měří, porovnává a hodnotí vztahy mezi tím, „co má být“ a „co je“. Příkladem je kontrola relace mezi skutečností a plánovaným ziskem, resp. zdrojů a struktury zisku, kontrola daňově uznatelných nákladů, posouzení regulérnosti rozhodnutí a manažerských postupů apod. Velmi často se zkoumá také dodržování či porušování zákonných norem a podnikových předpisů, zapříčinění pochybení, včetně trestněprávních deliktů.

Kontrolou se zpravidla zjišťuje i míra shody či neshody mezi polaritami. V popředí jsou neshody, které jsou primárně změřené, zhodnocené a popsané. Závěry jsou pak postoupeny odpovědným orgánům dané osoby. Kvalitní kontrolní aktivity pak konstruktivně přispívají k udržení dobrého a cíleného fungování subjektu. Nekvalitní kontrola pak posiluje a zatěžuje administrativu, vyvolává marné snažení, deprese a petrifikaci problémů. Mechanismus kontrolního procesu je ze systémového hlediska rozložen na logickou triádu: požadovaný stav – skutečný stav – zjištění neshody (shody). Participují se na něm kontrolující subjekt a kontrolovaný objekt. Kontrolující subjekt ve svém působení využívá řadu metod kontroly a různé postupy. Má mít náležité zmocnění i odborné způsobilosti i zkušenosti. Lze tak hovořit o technologii kontrolního procesu. V každém z kontrolních procesů se prostřednictvím aktérů prosazují i subjektivní aspekty, především zájmy, motivy, stimuly, pravomoc, formální i neformální autority a jiné momenty jednání a chování lidí.

3. KONTROLA V PROCESECH ŘÍZENÍ

Kontrola se v teoretických ani praktických konceptech procesu řízení nevyskytuje jako izolovaná aktivita, ale vždy ve spojitosti s ostatními procesními veličinami, ať jsou popisovány jako fáze, etapy, kroky řízení či jsou charakterizovány jinak. Rozpoznání hlubších sociologických, psychologických i ekonomických souvislostí řízení, ale i nástup informačních a komunikačních a marketingových technologii diversifikoval i samotný proces kontroly. Kontrolní aktivity tak prorůstaly s funkčně blízkými obory, především s vnitropodnikovým účetnictvím, s podnikovou ekonomikou, rozpočetnictvím, krizovým řízením, propojovaly se i s právními i sociologickými disciplínami.

Výsledkem tohoto pohybu je krystalizace dnes již relativně samostatných disciplín, jako je controlling, audit, monitoring a další. Hranice těchto disciplín jsou spíše volnější než rigidní; každá z nich preferuje svůj vlastní metodický aparát.

Přirozená složitost procesu řízení i kontroly od počátků vědeckého řízení přináší různé výklady, a to případně i tendenční. Tato skutečnost však neznehodnocuje aplikační úspěchy. Ze systémového nadhledu je nutné si uvědomovat, že samotná kontrola i všechny blízké disciplíny mají společného jmenovatele ve „zpětné vazbě". Funkční logika zpětné vazby vychází z „premisy", že řídící prvek svým řídícím působením na řízený prvek iniciuje jeho žádoucí stavy a chování. Od řízeného prvku pak řídící prvek zpětně získává informace o jeho skutečném chování i reálných stavech. Tyto informace pak zpracovává a vyhodnocuje, a podle výsledku rozhoduje a opětovně ovlivňuje jednání řízeného prvku. Zpětná vazba v řízení je tedy založena na informační smyčce a je jádrem každého řídícího působení. Přinesla a přináší nejen nové impulzy do řízení osob včetně dodržování zákonnosti, ale patří také mezi významné poznatky moderní doby. Má klíčové postavení ve více směrech, např. v hardwarové i softwarové výbavě počítačů, v automatizaci a průmyslové regulaci, elektroakustice, ekologii, biologii, zdravotnictví i jinde.

V řídících procesech se zpětnovazební smyčky využívá ve formě kladné a záporné vazby. Záporná vazba signalizuje odklon od žádoucích stavů, což umožňuje řídícímu prvku reagenčními zásahy udržet žádoucí stavy, ale také odstranit odklony od normativů a nastolit žádoucí rovnovážný a funkční stav. Kladná zpětná vazba zase iniciuje pozitivní síly a pohyby vpřed k vyšší prosperitě. Zpětné vazby v polaritě působení kontrolujícího na kontrolovaného jsou převážně regulační povahy a umožňují využít prvky sebeřízení a sebekontroly. Sebekontrola každého jednotlivce, zejména manažerů, ale i závodu jako podnikatelského celku je v moderní ekonomice ještě nedostatečně využitým zdrojem prosperity.

4. CONTROLING

Složitější ekonomika i její komplikovanější řízení již dlouhou dobu vyžadovaly účinnější metody hodnocení, kontroly i regulaci hospodářských procesů. Významnou snahou v tomto směru byl rozmach manažerského účetnictví, které se od tradičního účetnictví orientovalo již i na plánování výnosů a nákladů, účinnější vyhodnocování podnikatelské prosperity ve vnitropodnikových souvislostech, a to s důrazem na reálný čas procesů. Z této orientace se ve 20. století pozvolna formoval i controlling, který časem přerostl v samostatnou disciplínu.

Controlling je koncepce řízení zaměřená na výsledek, která koordinuje plánování, kontrolu a informační toky. Podstatou controllingu je proces porovnání skutečně dosažených výsledků s plánem, vyhledávání a následné řešení odchylek. Musí stanovit priority, abychom mohli vyřešit problém, který zatěžuje podnik a brání mu, aby dosáhl strategických nebo operativních cílů.

Je orientován na budoucnost. O minulost se controlling zajímá zejména v případech, že mu poskytuje podněty pro budoucí řízení. Na počátku se controllingu přisuzovala detailnější registračně-evidenční funkce, čímž plnil pasivnější, ponejvíce zpravodajskou, signalizační úlohu. V pozdějších etapách se již zaměřil na hodnocení, kontrolu, verifikaci a signalizaci míry hospodárnosti a nehospodárnosti s těsnější vazbou na manažerské řízení.

Rozvoj pak i vlivem komputerizace vyústil k přesnějšímu monitorování a navigaci důležitých podnikových dějů v reálném čase, čímž se silně posílilo zpětné sepětí controllingových aktivit s operativním i taktickým řízení. Funkční a věcný záběr controllingu je dnes široký. Z hlediska časového dosahu se nejčastěji hovoří o operativním, taktickém a strategickém controllingu. Z věcného hlediska se rozlišuje controlling finanční, nákladový, pracovního kapitálu, zásob, pohledávek, průběžné likvidity, nákupních činností, či projektový, logistický, znalostní, inovační, investiční, organizační, personální a případně na controllingy další. Z hlediska vztahu k okolí lze rozlišit controlling orientující se na vnitřní situaci podniku, vnější vztahy (věřitelé, konkurence apod.). Z mocenského hlediska lze rozlišit statutární a výkonný controlling. Ne zcela přesná definice controllingu jeho praktický přínos nesnižuje. Některé podnikatelské osoby svůj systém controllingu pokládají za know-how a náležitě jej utajují.

Nástroje controllingu tvoří pestrou skupinu. Nástroje se nejčastěji člení na operativní, které jsou využívány pro operativní plánování a kontrolu, a strategické nástroje, které jsou nasměrovány především na vývoj, produkty, postupy, řízení či technologie. Mezi často uváděné metody se řadí např. „Analýza kritických bodů“, jehož pomocí se stanovuje kritický bod, kdy je nutné volit nové postupy, aby se generoval zisk. Jinými metodami jsou „optimalizace objemu zakázky a objednávky“, „analýza konkurence“, „portfoliová analýza“, „analýza ABC“ a další metody. Jindy se interpretuje controlling jako nástroj řízení nebo systém pravidel a přitom rozlišuje dílčí nástroje, např. strategické nástroje – analýza konkurence, portfoliová analýza, analýza životního cyklu výrobku, analýza silných a slabých stránek, řízení jakosti, strategická mezera, technika scénáře, potenciálová analýza; operativní nástroje – analýza návratnosti investic, analýza kritických bodů, hodnotová analýza, analýza pracovního času, výpočet krátkodobého hospodářského výsledku, výpočet příspěvku na úhradu. Jindy se za nástroje controllingu pokládá analýza rabatu, optimalizace objemu zakázky, analýza konkurence, portfoliová analýza, odvětvová analýza a další. Ať je náplň definována jakkoliv, rozhodujícím společným jmenovatelem je, že controlling je disciplínou zpětnovazební.

5. AUDITY, ŘÍZENÍ A KONTROLA

Auditování, audit, auditing jsou frekventovanými termíny, pronikly dnes i do neekonomických oborů. Jejich interpretace je poměrně široká, pokud není konkrétní druh auditu upraven právním předpisem. Výraz „audit“ se sémanticky nejvíce váže k ekvivalentu „přezkoumání“. Běžně znamená

přezkoumání určitých činností, stavů a situací, s cílem prověřit jejich validitu (platnost). Přezkoumání se děje podle určitých kritérií, a mělo by být objektivní, spolehlivé a užitečné. V manažerském auditu se jedná o cílené získávání a vyhodnocování informačních faktografických podkladů pro potřeby řízení. Získané informace mají podobu ukazatelů, účelových šetření, cílených propočtů a analýz apod. Týkají se vždy konkrétních podnikatelských subjektů (závodu, jiných složek, nebo jejich činností, stavů a událostí).

Smyslem auditu je zjistit míru shody (neshody) mezi zjištěnými skutečnostmi a požadovanou realitou. Požadovaná realita je představována normami, předpisy, očekávaným jednáním či chováním. Výsledkem přezkoumání je pak auditorská zpráva, která vypovídá o míře „shod" či „neshod" předmětu auditu. V dané souvislosti je důležité konfrontovat dvě aktivity a to „kontrolu" a „audit". Jejich vztah bývá často předmětem obecných sporů i praktických aplikací. Audit zkoumá především systémové souvislosti a validitu uskutečňovaných procesů a stavů. Kontrola se zaměřuje na ověření již konkrétní reálně nastalých (ex post) situací, stavů, postupů a jevů. Audit se uplatňuje tam, kde to ukládá právní předpis, ale také na základě interního rozhodnutí dané osoby.

6. SMLOUVA O KONTROLNÍ ČINNOSTI

Různorodost prováděných činností a věcí přináší široké možnosti při využití Smlouvy o kontrolní činnosti podle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. Účastníky tohoto smluvního vztahu jsou objednatel, který kontrolní činnost objednává a kontrolor, který jí vykonává. Kontrolor se touto smlouvou zavazuje zjistit nestranně stav určité věci nebo ověřit výsledek určité činnosti a vydat o tom kontrolní osvědčení. Objednatel určí předmět, způsob a čas kontroly a zavazuje se zaplatit kontrolorovi odměnu. K ujednání, jímž se kontrolorovi ukládá povinnost, jež by mohla ovlivnit nestrannost kontroly nebo správnost kontrolního osvědčení, se nepřihlíží.

Smlouva o kontrolní činnosti jako smluvní typ byla dříve upravena v Zákoníku mezinárodního obchodu a posléze v obchodním zákoníku.[1] Ve Slovenské republice je i v současné době upravena v obchodním zákoníku.[2] Dnes je v České republice tato právní úprava obsažena v § 2652-2661 občanského zákoníku. Lze předpokládat, že kontrolorem (dříve definovaným jako vykonavatelem kontroly) bude začasté podnikatel s příslušným předmětem činnosti.

Podle základního ustanovení tohoto smluvního typu se podle smlouvy o kontrolní činnosti v českém občanském zákoníku kontrolor zavazuje zjistit nestranně stav určité věci nebo ověřit výsledek určité činnosti a vydat o tom kontrolní osvědčení a objednatel se zavazuje zaplatit mu odměnu. Podstatné náležitosti smlouvy tvoří:

[1] MAREK, K.: *Smluvní obchodní právo, Kontrakty*, Masarykova univerzita, Brno, 2008, 4. vydání, s. 299–304.
[2] MAMOJKA, M. a kol.: *Obchodné právo* II, C. H. Beck, Bratislava, 2023, s.532-544; LUKÁČKA, P. a kol.: *Obchodné právo, Komentár,* C. H.Beck, Praha, 2025, komentář k ustanovením § 591-600 obchod. zák., s. 1591-1602.

- závazek kontrolora k nestrannému zjištění stavu určité věci nebo ověření výsledku určité činnosti,
- závazek kontrolora k vydání kontrolního osvědčení o tomto zjištění nebo ověření,
- závazek objednatele k zaplacení odměny kontrolorovi.

Nejde o subtyp smlouvy o příkazu ani smlouvy o dílo. Nejde o obstarání záležitosti ani o vytvoření díla. Tato specifická smlouva slouží ke zjištění objektivního stavu. Nejedná se přitom jen o případné ověření množství nebo jakosti zboží, může být sjednána jakákoliv kontrolní činnost (např. kontrola vedení účetnictví, evidence majetku, hospodaření řízených organizací či jednotek, postupů při zadávání zakázek, provádění údržby, dodržování právních nebo interních předpisů při činnosti kontrolované osoby nebo organizační jednotky, správnosti nakládání se svěřenými hodnotami; může jít však také např. o provádění revizí elektroinstalací, zkoušek před převzetím stavebních objektů a technologických zařízení, pevnostní zkoušky konstrukcí, zkoušky výtahů a zvedacích zařízení, těsnostní zkoušky potrubí apod.).[3] Často se této smlouvy využívá ve výstavbě.

Právo kontrolora na odměnu vzniká provedením kontroly a vydáním kontrolního osvědčení. Společně s právem na odměnu vzniká kontrolorovi i právo na náhradu nákladů, které při provedení kontroly účelně vynaložil, ledaže z povahy těchto nákladů vyplývá, že jsou v odměně již zahrnuty. Kontrolor má nárok na úplatu po splnění povinnosti provést kontrolu a vydat kontrolní osvědčení. Není-li úplata smluvena, je objednatel povinen zaplatit úplatu obvyklou v době uzavření smlouvy se zřetelem k předmětu, rozsahu, způsobu a místu kontroly.

6.1 NESTRANNÝ ZPŮSOB KONTROLY

K ujednání, jímž se kontrolorovi ukládá povinnost, jež by mohla ovlivnit nestrannost kontroly nebo správnost kontrolního osvědčení, se nepřihlíží. Kontrolor provede kontrolu s odbornou péčí podle stanoveného způsobu kontroly, doby, místa a rozsahu kontroly, se zřetelem i ke stavu, v jakém se předmět kontroly nacházel v době jejího provádění. Zjištěný stav popíše v kontrolním osvědčení.

Kontrolní osvědčení může být různého dohodnutého druhu nebo druhu stanoveného zvláštními předpisy; může se např. jednat o osvědčení o jakosti a kompletnosti (potvrzující kvalitativní ukazatele zboží a osvědčující, že zboží obsahuje stanovená příslušenství), o atest (osvědčující zvláštní vlastnosti zboží), mj. i o revizní zprávy (kterými se ve stanovených obdobích potvrzuje provozuschopnost zařízení odpovídající právním předpisům, závazným technickým předpisům a normám) apod. Kontrolní osvědčení může být mj. vypracováno i před kontrolními prohlídkami.

[3] K demonstrativnímu výčtu viz KINDL, M., ROZEHNAL, A. a kol.: *Občanský zákoník, Praktický komentář*, A. Čeněk, Plzeň, 2019, s. 638; Ke kontrolním prohlídkám viz např. JANKU, M., MAREK, K.: *Soukromé a veřejné stavební právo s přihlédnutím k novému stavebnímu zákonu*, V. Klemm, Brno, 2023, s. 96.

Kontrolní osvědčení může být mj. jedním z dokumentů při platbách s využitím dokumentárních akreditivů i při sjednání dokumentárních inkas. Může být též dohodnuto, že toto osvědčení bude přílohou dodacího listu, zjišťovacího protokolu apod. Dále se v praxi může sjednávat mj. i osvědčení při zjišťování stavu zásilky či kvality provedeného díla. Neplatnost ujednání smluvního vztahu není vázána až na přímé ovlivnění nestrannosti, ale stačí pouhá možnost takového ovlivnění. Charakteristickým rysem této smlouvy je totiž právě nestrannost.

6.2 KVALITA, ROZSAH, ZPŮSOB, DOBA A MÍSTO KONTROLY

Kontrolor provede kontrolu v rozsahu a způsobem obvyklým při obdobných kontrolách. Má se za to, že kontrola má být provedena bez zbytečného odkladu v místě, kde se předmět kontroly nachází. Objednatel oznámí kontrolorovi včas, kde se má kontrola uskutečnit. Objednatel poskytne kontrolorovi součinnost nutnou k provedení kontroly, zejména mu umožní potřebný přístup k předmětu kontroly. Mezi ostatní části smlouvy bude tedy zpravidla patřit způsob kontroly zajišťující nestrannost, doba, místo a rozsah, jakož i popsání stavu předmětu kontroly. Kontrolor musí kontrolní činnost nestranně provést; nestranné provedení znamená, že výsledky kontroly také nesmí v kontrolním osvědčení zkreslit, zatajit nebo jinak změnit. Podrobnosti způsobu a rozsahu kontroly by měly být sjednány ve smlouvě. Pokud by tomu tak nebylo, bude se provádět v rozsahu a způsobem obvyklým při obdobných kontrolách.

7. VZTAH KE TŘETÍM OSOBÁM, VADY KONTROLY, NÁHRADA ŠKODY

Provedení kontroly se netýká právních poměrů mezi objednatelem a jinými osobami, zejména osobami, jimž je určen nebo od nichž pochází předmět kontroly. Kontrolní osvědčení vystavené kontrolorem vůči objednateli kontroly, jehož stejnopis může být předán např. prodávajícímu zboží, nemůže nahradit oznámení vad kupujícím, nemůže nahradit ani prohlídky zboží kupujícím. Když kontrolor neprovedl kontrolu řádně, nevznikají mu nároky na odměnu, resp. na nutné a účelně vynaložené náklady, a objednatel může po uplynutí doby stanovené pro provedení kontroly od smlouvy odstoupit.

Objednatel pak může využít odpovědnost za škodu, či smluvní pokutu, byla-li sjednána. Kontrolor je povinen nahradit škodu způsobenou porušením povinnosti provést řádně kontrolu, jen pokud tato škoda nemůže být nahrazena uplatněním nároku objednatele vůči osobě odpovědné za vadné plnění, jež je předmětem kontroly. Odpovědnost kontrolora je až druhotná. Kontrolor nahradí škodu způsobenou porušením povinnosti provést kontrolu řádně v tom rozsahu, v jakém objednatel nemůže účinně dosáhnout náhrady uplatněním práva z vadného plnění vůči tomu, kdo plnil kontrolovaný předmět. Kontrolor povinnost k náhradě škody nemá, opomenul-li objednatel vymáhat své právo vůči třetí osobě včas, nebo nemůže-li je vymáhat vzhledem k tomu, co s třetí osobou ujednal - § 2660 odst. 1 občanského zákoníku. Omezení podle § 2660 odst. 1 neplatí, ujistil-li kontrolor objednatele,

že bez ohledu na rozsah a způsob kontroly zjistí všechny vady, nebo ujistí-li objednatele, že kontrolní osvědčení je úplné a správné.

Půjde-li o případy, kdy je kontrolor povinen nahradit škodu způsobenou porušením povinnosti provést řádně kontrolu, přecházejí na něho zaplacením této náhrady nároky, které má objednatel vůči osobě odpovědné za vadné plnění předmětu kontroly tak, jako by mu byly tyto nároky postoupeny. Jedná se o případ zákonné cese (postoupení). I při realizaci tohoto smluvního typu je třeba věnovat pozornost konkrétnímu smluvnímu ujednání. Rovněž vzhledem ke stručnosti právní úpravy lze jen doporučit, tak jako i u jiných smluvních typů, vydání příslušných obchodních podmínek a usnadňovat kontraktaci smluvním odkazem na tyto podmínky (v obchodních podmínkách je možno také mj. stanovit i otázky placení, případně fakturování, splatnosti faktur, splatnosti úroků atp.).

8. JUDIKATURA

Za osvědčení lze považovat i zpracovaný posudek, a to při dodržení obsahu základního ustanovení tohoto smluvního typu. **Nález Ústavního soudu ze dne 23. 9. 2008, Pl. ÚS 11/2008:** Podle názoru Ústavního soudu je posudek o zdravotním stavu souhrnem medicinských a biofyzikálních zjištění, k nimž dospěje posuzující lékař použitím exaktních přírodovědeckých metod.

Usnesení Nejvyššího soudu z 5. 6. 2017, 32 Cdo 873/2017: Podstatnou částí smlouvy o kontrolní činnosti je závazek vykonavatele provést nestranně určitou kontrolní činnost, k čemuž se sjednání plnění vymyká návrhem opatření závěrečného vyhodnocení, tedy tzv. doporučující části auditu.

Rozsudek Nejvyššího soudu z 24. 3. 2015, 32 Cdo 1174/2014: V rovině procesního práva vyvratitelná domněnka nachází svůj odraz v ustanovení § 133 OSŘ, které určuje, že dokud není dokázán opak, platí za prokázanou skutečnost, pro kterou je v zákoně stanovena domněnka: pouhá, třebas i závažná pochybnost o tom, zda existuje skutečnost, které svědčí právní domněnka, nestačí k tomu tato skutečnost nebyla považována za prokázanou.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu z 12. 9. 2017, 9 AS 10/2017: Ustanovení je formulováno jako vyvratitelná právní domněnka, ta připouští důkaz opaku. Důkazní břemeno vyvracení skutečnosti nese subjekt, který presumovanou skutečnost popírá.

Rozsudek Nejvyššího soudu z 25.3.2003, 29 Odo 379/2001: Porušení smluvní povinnosti je protiprávním úkonem i ve vztahu k poškozenému, který není účastníkem smlouvy.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 2012, 32 Cdo 1558/2010: Poškozený se může dovolávat (za účelem prokázání protiprávního úkonu) porušení smluvní povinnosti nejen v případě, že je škůdcovým spolukontrahentem (druhou smluvní stranou). K naplnění uvedeného předpokladu postačuje, že je prokázáno, že příslušný subjekt (škůdce) sice porušil povinnost ze smlouvy, kterou uzavřel s jinou osobou než s poškozeným, že však závazek, k jehož porušení došlo, mělo dopad do

právní sféry poškozeného. Takovému závěru přitom není na překážku ani skutečnost, že smlouva, z níž porušení závazku vzešlo, nebyla (typově, či z obsahového hlediska) smlouvou ve prospěch třetí osoby (smlouvou ve prospěch poškozeného), ale postačuje, že porušení smluvní povinnosti mělo dopad do právní sféry třetí osoby-poškozeného.

Rozsudek Nejvyššího soudu z 24. 10. 2006, 32 Odo 1161/2004: Vadným (nikoli řádným) provedením kontroly je rovněž provedení kontroly v jiném rozsahu nebo jiným způsobem, než byl dohodnut, popřípadě než je obvyklý v obdobných kontrolách. Důsledkem vadného provedení kontroly je, že vykonavatel nemá nárok na úplatu a na vynaložené náklady, a to ani částečně.

Rozsudek Nejvyššího soudu z 9. 2. 2016, 23 Cdo 495/2015: Prodávající odpovídá za škodu vzniklou v důsledku vady zboží, jež byla způsobena tím, že prodávající před přechodem nebezpečí škody na zboží s ním manipuloval, i když se tak stalo v důsledku nesprávného pokynu kupujícího.

9. ZÁVĚR

Význam vhodného smluvního jednání v dané smlouvě je zřejmý ze široké smluvní volnosti, kterou zákoník dispozitivní úpravou umožňuje, a ze skutečnosti, že dílčí okruhy problémů zákoník neřeší a ponechává je smluvním partnerům. Při kontraktaci je přitom možno vycházet z praktických poznatků. Příznivý průběh obchodních případů bez nepříznivých důsledků, realizace, event. aplikace právních ustanovení je limitován zejména úrovní právních předpisů, úrovní obsahu smlouvy i kvalitním dokladováním průběhu plnění smlouvy a rychlostí a kvalitou rozhodování sporů.

Rozhodující význam přitom má výběr smluvního partnera a vhodná volba utvrzovacích či zajišťovacích prostředků. Začasté zjišťujeme, že dohody učiněné mezi smluvními stranami nejsou v souladu se zákonem nebo nejsou voleny příliš vhodně. Řada nedostatků se opakuje. Značné procento smluv trpí nedostatkem již při dostatečném určení subjektů. Další neméně důležitou otázkou je používání nevysvětlených pojmů a zkratek.

Pojmy použité ve smlouvě, které nejsou pojmy právních předpisů a jejich obsah není dán obchodními zvyklostmi, je vhodné v úvodu smlouvy definovat. Pro kontraktaci je možné vycházet i z vhodných publikovaných vzorů.[4]

Pro určitou kontrolní činnost je třeba vycházet nejen z právní úpravy smlouvy o kontrolní činnosti, ale i z právní úpravy zvláštní. Demonstrativně lze uvést tuto úpravu např. v zákonu o znalcích, znaleckých kancelářích a zákonu o auditorech.[5] Uskutečňuje se však také interní audit bez toho, že by to ukládala zvláštní právní úprava:

[4] MAMOJKA, M. a kol.: *Obchodné právo* II, C. H. Beck, Bratislava, 2023, s.532–544.
[5] K tomu viz např. LIŠKA, P. a kol.: *Obchodní závazky*, Meritum, Wolters Kluwer ČR, Praha, 2021, s. 338; RABAN, P. a kol..: *Obchodní právo* II, V. Klemm, Brno, 2024, s. 582–584.

audit jakosti – uplatňuje se při zkoumání kvality výrobků a často je spojován s ISO normami. Získání tohoto certifikátu je prestižní záležitostí, posiluje pozici a image v konkurenčním i širším prostředí a může jej iniciovat i obchodní partner před uzavřením smlouvy;

výrobkový audit – orientuje se především na posouzení konformity a bezpečnosti výrobku s deklarovanými požadavky a parametry, má značný význam i pro snižování rizik a při reklamacích;

ekologický audit – má poměrně široký věcný záběr a neustále se rozrůstá, auditují se např. „šetrné" suroviny, materiály, technologie poškozující životní prostředí, taktéž obnovitelné energetické zdroje, vhodnost materiálu a obalů k recyklaci a může se uskutečnit podle nomy ISO 14000;

systémový audit managementu – prověřuje systém managementu organizace, často s využitím standardů (např. ISO 14001, ISO 9001, ISO 15001 apod.), ale i jiných metodických postupů;

audit personální a sociální – se zaměřuje na hodnocení efektivnosti řízení a využití lidských zdrojů s cílem zvýšit kvalitu a produktivitu živé práce, využívá se v přípravě na reorganizace, fúzi či jiné přeměny společností;

audit webových stránek – zkoumá zpravidla vypovídací schopnost, reprezentativnost a technologickou vhodnost webových stránek, popř. webových aplikací;

finanční audit – aktuální při získávání úvěrů, finanční výpomoci a zápůjček, při dluhové analýze společnosti, při zkoumání míry zadluženosti, při hrozbě předlužení, schopnosti splácení závazků;

organizačně-právní audit – prověřuje promítnutí právních předpisů do interních směrnic a instrukcí a hodnotí dosažení shody (či neshody) těchto norem v dané organizaci;

audit bezpečnosti a ochrany informací – zaměřuje se na kontrolu výpočetní techniky, serverů a domén.

Literatura

JANKU, Martin, MAREK, Karel. *Soukromé a veřejné stavební právo, s přihlédnutím k novému stavebnímu zákonu,* Brno: V. Klemm, 2023, 347 s., ISBN 978-80-87713-22-8.

KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš a kol. *Občanské právo, Souhrnný výklad,* Plzeň: Aleš Čeněk, 2023, 633 s., ISBN 978-80-7380-930-0.

KINDL, Milan, ROZEHNAL, Aleš a kol. *Občanský zákoník, Praktický komentář,* Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, II. Díl, 937 s., 978-80-742-9.

LIŠKA, Petr a kol. *Obchodní právo*, Meritum, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, 516 s., ISBN 978-80-7676-127-7.

LUKÁČKA Peter a kol. *Obchodný zákonník, Komentár*, Praha: C.H.Beck, 2025, 1903 s., ISBN 978-80-7699-013-5.

MAREK, Karel. *Smluvní obchodní právo, Kontrakty,* Brno: Masarykova univerzita, 4. vydání, 2008, 477 s., ISBN 978-80-210-4619-1.

MAMOJKA, Mojmír a kol. *Obchodné právo II., Obchodné závazkové vztahy,* Bratislava: C.H.Beck, 2023, 744 s., ISBN 978-80-8232-025-4.

RABAN, Přemysl a kol. Obchodní právo, Brno: V. Klemm, 2. vydání, 2024, 750 s., ISBN 978-80-87713-24-2.

TÓTH, Endré, MAREK, Karel. Ještě ke kontrolním aktivitám v podnikání, Bratislava: Justičná revue, 2/2025, s.179–190, ISSN 1335-6461.

Abstrakt:

Kontrolní činnost a smlouva o kontrolní činnosti. Smlouva o kontrolní činnosti byla dříve upravena v Zákoníku mezinárodního obchodu a posléze v obchodním zákoníku. Dnes je tato právní úprava obsažena v § 2652-2661 občanského zákoníku. Podle základního ustanovení tohoto smluvního typu se podle smlouvy o kontrolní činnosti kontrolor zavazuje zjistit nestranně stav určité věci nebo ověřit výsledek určité činnosti a vydat o tom kontrolní osvědčení a objednatel se zavazuje zaplatit odměnu.

Klíčová slova: *občanské právo, smlouva, kontrolní činnost, smlouva o kontrolní činnosti.*

Abstract:

Audit and Control Activities

Inspection activities and the contract for inspection activities. The contract for inspection activities was previously regulated in the Code of International Trade and later in the Commercial Code. Today, this legal regulation is contained in Sections 2652-2661 of the Civil Code. According to the basic provision of this contractual type, under the contract for inspection activities, the inspector undertakes to impartially determine the state of a certain thing or verify the result of a certain activity and issue an inspection certificate, and the client undertakes to pay him a fee.

Keywords: *civil law, contract, inspection activity, inspection activity contract.*

JEL*: K22.*

Prof. JUDr. **Karel Marek**, CSc. – Univerzita obrany Brno, k.marek@centrum.cz.

MÁ CIZINEC PRÁVO NA BEZPLATNÉHO TLUMOČNÍKA V PŘESTUPKOVÉM ŘÍZENÍ?

Petr Kolman

1. ÚVOD

V globalizovaném světě, kde se na území ČR každodenně pohybují lidé z různých jazykových prostředí,[1] je zásadní otázkou: *má cizinec v přestupkovém řízení právo na tlumočníka? A kdo ho zaplatí?* Odpověď se týká principů spravedlivého (správního) procesu, rovnosti účastníků řízení a dodržování základních práv garantovaných právními předpisy a normami v nich obsaženými.

2. PŘESTUPKOVÉ ŘÍZENÍ JAKO PROCESNÍ RÁMEC A ZÁRUKA ZÁKONNOSTI

Přestupkem se v ČR dlouhodobě chápe společensky škodlivý protiprávní čin, který nedosahuje závažnosti trestného činu. Aby se jednalo o přestupek, musí být daný čin v zákoně za přestupek výslovně (expressis verbis) označen (zásada zákonnosti) a musí vykazovat zákonem stanovené znaky. Konkrétní přestupky upravuje zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích. Mimo to přestupky stanovují i zvláštní zákony. Speciální zákony mají při použití přednost podle zásady, že speciální norma má přednost před obecnou.

Přestupkové řízení je považováno za správní trestání, tedy zvláštní formu správního řízení, ve kterém orgán veřejné moci (správní orgán, policie) rozhoduje o protiprávním jednání, které není trestným činem, ale nese správní sankci (např. pokutu). Subsidiárně se na toto řízení uplatní úprava správního řádu (§ 1 odst. 2 správního řádu) a procesní pravidla včetně pravidel o jazyku řízení a tlumočení.

3. JAZYK A TLUMOČENÍ VE SPRÁVNÍM ŘÍZENÍ

Zatímco dřívější správní řád – tedy legendární zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení – úpravu jednacího jazyka v rámci správního řízení vůbec neobsahoval, v dnes platném správní řádu[2] již se na tento potřebný institut pamatuje. Dřívější nepřítomnost obecné úpravy jednacího jazyka vedla k tomu, že byl tento institut opakovaně (a dlužno dodat, že ne vždy jednotně) reglementován ve speciálních předpisech. Jednotnou úpravu nutno pokládat za krok k zpřehlednění celé právní úpravy a posílení právní jistoty, tedy za posun správným směrem.

[1] Na území ČR se nachází minimálně milion cizinců, do čehož nejsou započítáni krátkodobí turisté. K 31. 12. 2024 Ředitelství služby Cizinecké policie evidovalo 1 094 089 cizinců, o 28 349 více než v roce předchozím. Více než polovinu cizinců (54 %, 589 456 osob) tvořili občané Ukrajiny, 11 % občané Slovenska (121 471 osob), 6 % občané Vietnamu (69 015 osob) a necelá 4 % (38 970) občané Ruska. Více než třetina cizinců (34 %) v ČR pobývala na základě trvalého typu pobytu (372 225 osob). Český statistický úřad. https://csu.gov.cz/pocet-cizincu-demograficke-udalosti?pocet=10&start=0&podskupiny=291& razeni=datumVydani.

[2] Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Podle správního řádu se veškeré jednání i písemnosti vedou v českém jazyce. Průlom do pomyslného panství češtiny ve správním procesu ovšem znamená ustanovení o tom, že účastníci řízení mohou jednat a písemnosti mohou být předkládány i v jazyce slovenském. Mimořádné legislativní postavení slovenštiny plyne z dlouholetých společných historických tradic Čechů, Moravanů a Slováků a rovněž z jazykové blízkosti, která napomáhá k obecné srozumitelnosti slovenského jazyka na našem území.[3]

Jestliže účastník řízení neovládá český (resp. slovenský) jazyk, má právo si zajišťovat tlumočníka zapsaného v seznamu soudních tlumočníků a překladatelů. Toto právo je obecné – neomezuje se jen na občany ČR (příslušníky národnostních menšin). Cizinec tedy může tlumočníka mít a využít ho, ale náklady obvykle nese sám, pokud zvláštní zákon nestanoví něco jiného.

Pozor, toto pravidlo se týká obecného správního řízení, ve speciálním přestupkovém řízení, je tomu jinak. To znamená, že pokud cizinec nevládne česky a bez tlumočníka by řádně plnohodnotně nerozuměl průběhu (zde přestupkového) řízení, má právo na tlumočníka. Zde ho hradí český stát.

4. ÚSTAVNÍ A MEZINÁRODNÍ PRÁVO

Vedle správněprávní úpravy stojí ústavněprávní doktrína a Listina základních práv a svobod (čl. 37 odst. 4), která zakotvuje, že kdo neovládá jazyk řízení, má právo *na pomoc tlumočníka*, aby nemohl být znevýhodněn v procesu. Důležitým doplňkem je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, konkrétně čl. 6, která garantuje právo *na spravedlivý proces*, včetně práva být *seznámen s důvody obvinění a s možností hájit se ve srozumitelném jazyce*. Evropský soud pro lidská práva ve své judikatuře interpretuje čl. 6 tak, že v situacích, které jsou skutkově a procesně podobné trestnímu obvinění, se tato práva vztahují i na přestupková řízení, pokud může na jejich základě být uložena represe, jež významně zasahuje do osobních práv účastníka.

Soudy v ČR se ve svých rozhodnutích přiklání k tomu, že absence tlumočníka u cizince, který jazyk neovládá, může znamenat porušení práva na spravedlivý (správní) proces, pokud se jedná o řízení, které má charakter trestního nebo správnětrestního obvinění ve smyslu Úmluvy o lidských právech. Zvláštním případem je řízení na místě, kde je možné zhojit vadu eventuální absence tlumočníka, jestliže účastník prohlásí, že je mu jasné, z jakého důvodu příkaz na místě obdržel, a to i za pomoci známých a příbuzných. Pokud je však příkaz na místě vydán, aniž by byl přítomen tlumočník a z řízení je zřejmé, že tlumočník měl být přítomen, pak je tento příkaz vydán správním orgánem nezákonně a je třeba takové rozhodnutí zrušit.

V případě, že obviněný ze spáchání přestupku nemluví a nerozumí jednacímu jazyku, správní orgán musí jednat dle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (publikována pod č. 209/1992

[3] KOLMAN, P.: (Nový) správní řád – otázka jednacího jazyka, *Právo – časopis pro právní teorii a praxi č. 2/2008.s.48*

Sb.). A to znamená, že správní orgán musí v přestupkovém řízení zařídit tlumočníka na své náklady, respektive náklady státu.[4]

5. PŘÍKLAD Z PRAXE

Dánský turista Lars M., čtyřicetiletý inženýr z Aarhusu, trávil letní dovolenou v jižních Čechách. Během cyklovýletu z Českého Krumlova směrem na Zlatou Korunu byl zastaven hlídkou Policie České republiky. Policisté mu vytýkali, že projel úsekem komunikace, kde bylo z důvodu stavebních prací umístěno přenosné dopravní značení „zákaz vjezdu“. Lars M. však česky nehovořil, rozuměl pouze dánsky a anglicky, a význam dočasného dopravního značení v daném kontextu si nebyl jistý.

Komunikace mezi policisty a turistou probíhala výhradně v češtině, místy za pomoci gest. Na jeho dotazy v angličtině reagovali policisté strohým konstatováním, že značka je jasná a že přestupek bude řešen na místě. O právu na tlumočníka nebyl Lars M. poučen a žádný tlumočník mu zajištěn nebyl. Policisté mu následně nabídli vyřízení věci v příkazním řízení s uložením pokuty ve výši 2 000 Kč.

Turistovi byl předložen formulář sepsaný výhradně v českém jazyce. Způsobem, který působil spíše uklidňujícím než vysvětlujícím dojmem, mu bylo naznačeno, že podpisem se celá záležitost rychle uzavře. Lars M. se v dobré víře domníval, že podpisem pouze potvrzuje převzetí informace o pokutě, nikoli že se vzdává práva na další obranu a souhlasí s projednáním přestupku v příkazním řízení. Dokument podepsal a pokutu uhradil platební kartou.

Teprve po návratu do Dánska zjistil, že přestupek byl v České republice pravomocně projednán a zaevidován. Při další cestě do Rakouska byl upozorněn autopůjčovnou, že v rámci evropské výměny informací o dopravních deliktech figuruje jako osoba, vůči níž byla uložena sankce za porušení pravidel silničního provozu. Tato skutečnost jej vedla k tomu, že se následně obrátil na českého advokáta.

Ten po prostudování spisu dospěl k závěru, že v řízení došlo k zásadnímu procesnímu pochybení. Lars M. neovládal jazyk řízení, nebyl poučen o právu na tlumočníka a objektivně nemohl porozumět obsahu právního jednání, jímž se vzdal procesních práv. Přesto bylo jeho jednání vyhodnoceno jako platný souhlas s příkazním řízením. Advokát proto podal návrh na přezkum pravomocného rozhodnutí s odkazem na porušení práva na spravedlivý správní proces.

Správní orgán se bránil argumentem, že řízení proběhlo v souladu se zákonem, že tlumočníka si měl účastník zajistit sám a že podpis na protokolu svědčí o jeho souhlasu. Tato obrana však přehlížela

[4] LÁSKOVÁ, E. Tlumočník ve správním řízení, *Právní prostor*, 2019 https://www.pravniprostor.cz/clanky/spravni-pravo/tlumocnik-ve-spravnim-rizeni. FILIPOVÁ, J. Řízení ve věcech cizinců a právo na spravedlivý proces. In *Dny práva 2011* – Days of Law 2011, PF MU, Brno, s. 78

podstatnou skutečnost: bez skutečného porozumění obsahu řízení nelze hovořit o svobodném a informovaném souhlasu. Přestupkové řízení má sankční povahu a stát, který ukládá trest, musí zajistit, aby osoba, vůči níž postupuje, rozuměla tomu, co se jí klade za vinu, jaké má možnosti obrany a jaké budou právní důsledky jejího jednání.

Případ dánského turisty tak názorně ukazuje, že právo na tlumočníka není pouhou formální položkou v „procesním seznamu." V situacích, kdy jazyková bariéra znemožňuje porozumění řízení, se její ignorování může proměnit ve faktické odepření spravedlnosti. Rychle vyřízený přestupek se pak může stát ukázkou toho, že i malá procesní nedbalost má pro cizince velmi konkrétní a dlouhodobé následky. Cizinec v přestupkovém řízení může požádat o tlumočníka. Orgán řízení je povinen mu tuto možnost přiznat, pokud se prokáže, že českému jazyku dostatečně nerozumí. Bez tlumočníka hrozí riziko porušení práv**.** Jestliže cizinec nerozumí jazyku řízení a není mu zajištěn tlumočník, může to vést k neplatnosti rozhodnutí z důvodu porušení procesních práv – zejména práva na spravedlivý (správní) proces. Dle ustálené judikatury Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku (ESLP) by měl být tlumočník ustanoven již ve fázi vyšetřování, aby měl obviněný možnost porozumět řízení a vyjádřit svou verzi skutkového stavu – viz Baytar proti Turecku, rozsudek ESLP, 2014.[5]

6. ZÁVĚR

Cizinec má v přestupkovém řízení právo na tlumočníka, pokud neovládá český jazyk tak, aby mu dostatečně porozuměl. Toto právo plyne především z Listiny základních práv a svobod a následně ze správního řádu. Náklady tlumočení v přestupkovém řízení vždy hradí stát, nikoli obviněný. Stát tyto náklady uhradí i v případě, že je obviněný uznán vinným z přestupku, a nemůže po něm zpětně vymáhat jejich náhradu.[6]

Mezinárodní právo posiluje toto právo tím, že pojímá četné aspekty přestupkového řízení jako analogické trestnímu obvinění, čímž garantuje širší procesní ochranu obviněných osob. V praxi absence tlumočníka u cizince, který jazyk neovládá, může znamenat zásadní porušení jeho práv. Správní orgány by měly individuálně a důkladně posuzovat jazykové schopnosti obviněného. A zajistit mu tlumočení do jazyka, který mu umožní nejen porozumět řízení, ale také se efektivně bránit.[7]

[5] VAŠÍČEK, D.: *Právo na tlumočníka v přestupkovém řízení.* Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, SVOČ - Sekce správního a trestního práva, 2025. VEDRAL, J. *Správní řád – Komentář*. Bova Polygon, Praha, 2006, s. 159.
[6] Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva – Luedicke, Belkacem a Koç proti Německu, 1978. VAŠÍČEK, D. Právo na tlumočníka v přestupkovém řízení. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, SVOČ – Sekce správního a trestního práva, 2025.
[7] Srov. VAŠÍČEK (2025) nebo LÁSKOVÁ (2019).

Literatura

FILIPOVÁ, Jana. Řízení ve věcech cizinců a právo na spravedlivý proces. In: KOTÁSEK, Josef a kol., eds. *Dny práva 2011 – Days of Law 2011* [online]. Brno: Masarykova univerzita, s. 56–62 [cit. 2026-09-10]. ISBN 978-80-210-5919-1. https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/

KOLMAN, Petr. (Nový) správní řád – otázka jednacího jazyka. *Právo: časopis pro právní teorii a praxi.* 2008(2), 21–32. ISSN 1802-9116.

LÁSKOVÁ, Eva. Tlumočník ve správním řízení. *Právní prostor* [online]. 17. 12. 2019 [cit. 2026-09-10]. https://www.pravniprostor.cz/clanky/spravni-pravo/tlumocnik-ve-spravnim-rizeni.

VAŠÍČEK, Dominick. *Právo na tlumočníka v přestupkovém řízení*. Brno. Studentská vědecká práce (SVOČ). Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Sekce správního a trestního práva, 2025.

VEDRAL, Josef. *Správní řád – Komentář.* Praha: Bova Polygon, 2006. ISBN 80-7273-134-3.

VEDRAL, Josef. Přestupkové řízení a nový správní řád. *Správní právo* **39**(3), ISSN 0139-6005, s.137–178.

Abstrakt:

Článek vysvětluje, že cizinec má v českém přestupkovém řízení právo na tlumočníka, pokud neovládá jazyk řízení. Toto právo plyne z Listiny, správního řádu a Evropské úmluvy. Náklady tlumočení v přestupkovém řízení vždy hradí český stát. Článek řeší problematické otázky s tím spojené.

***Klíčová slova**: Přestupkové řízení, právo na bezplatného tlumočníka, procesní práva cizinců.*

Abstract:

Does a Foreigner have the Right to a free Interpreter in Misdemeanor Proceedings?

The article explains that a foreigner has the right to an interpreter in Czech misdemeanor proceedings if they do not understand the language of the proceedings. This right derives from the Charter of Fundamental Rights, Czech administrative law and the European Convention. The costs must always be borne by the state. The article addresses the problematic issues associated with this.

***Keywords**: Misdemeanor proceedings, right to a free interpreter, procedural rights of foreigners.*

JEL: K40.

JUDr. **Petr Kolman**, Ph.D. – Ambis Univerzita, Katedra práva a kybernetické bezpečnosti, Praha-Brno, petr.kolman@ambis.cz.

PETR ROŽŇÁK, PAVEL NEČAS: VISEGRÁD: SUVERENITA V ČASE CHAOSU

Nakladatelství Leges Praha 2026, ISBN 978-80-7502-871-6, 192 stran, https://knihyleges.cz/products/visegrad-suverenita-v-case-chaosu?_pos=1&_sid=8e56fff18&_ss=r

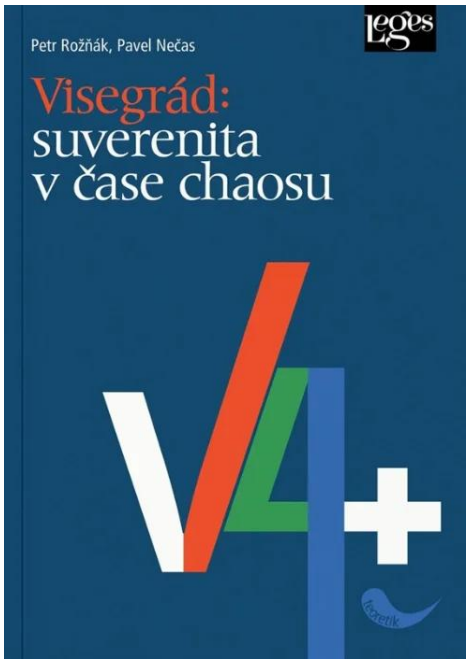

Žijeme v éře, kdy se stará pravidla geopolitiky drolí pod rukama a Evropa hledá svou novou tvář. V této bouřlivé době se střední Evropa přestává ptát na cestu a začíná ji sama rýsovat. Tuto knihu napsali autoři s jasným záměrem: vystoupit z uzavřených akademických kabinetů a nabídnout analýzu, která je srozumitelná, ke čtenáři přívětivá a místy až provokativně publicistická. Cílem nebylo jen vrstvit data, ale realisticky a bez příkras informovat o tom, proč je Visegrádská skupina skutečným jazýčkem na vahách evropské politiky.

Autoři formulují jasná hodnotová stanoviska a odhodlaně vyvrací mýty o nepotřebnosti či vyčerpanosti formátu V4. Ukazují Visegrád jako unikátní prostor, kde se rodí energetický realismus, kde suverenita není prázdným slovem a kde ochrana hranic a sociální stability tvoří základy přežití. Upozorňují na to, jak zásadní je spolupráce středoevropských států tváří v tvář permanentní a plíživé centralizaci moci do rukou nikým nevolených úředníků. Připomínají tvrdou matematiku unijního rozhodování: zatímco hlas 5,4 milionu Slováků může být přeslechnut, společná síla 64 milionů obyvatel zemí V4 má v unijních orgánech zcela jinou váhu. Jen ve shodě a úzké kooperaci lze zachovat národní suverenitu.

Kniha najde své čtenáře mezi všemi, kteří odmítají černobílé vidění světa a v čase globálního chaosu hledají pevnou půdu pod nohama. Střední Evropa už není jen komparsem – je to laboratoř budoucnosti, do které můžete prostřednictvím této monografie nahlédnout.

Redakční rada časopisu

Doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D. ***Předseda***	*AMBIS vysoká škola, Brno, Právnická fakulta Masarykovy univerzity*
Prof. Vladimír Belych, DrSc.	*Právnická fakulta, Uralská státní univerzita Jekatěrinburg, Rusko*
Doc. Akos Cserny, PhD	*Univerzita tělesné výchovy, Budapešť, Maďarsko.*
Prof. JUDr. Jozef Čentéš, Ph.D.	*Generální prokuratura Slovenska Bratislava, Univerzita Komenského, Bratislava*
PhDr. Alois Daněk, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
Doc. Ing. Jaroslav Dočkal, CSc.	*Střední škola a vyšší odborná škola informatiky a financí Brno*
JUDr. Ing. Zdeněk Dufek, Ph.D.	*Fakulta stavební, Vysoké učení technické, Brno*
Prof. Ivan Halász, Ph.D.	*Univerzita Loránda Eötvöse, Budapešť, Maďarsko*
Doc. JUDr. Milan Hodás, Ph.D.	*Právnická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko*
Doc. Ing. Radoslav Ivančík, Ph.D.	*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko*
Doc. JUDr. Ing. Radek Jurčík, Ph.D.	*Mendelova univerzita, Brno*
Prof. Ing. Ludvík Juříček, Ph.D.	*Vysoká škola DTI Dubnica nad Váhom, Slovensko*
Mgr. Pavel Kandalec, Ph.D.	*Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno*
JUDr. Petr Kolman, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
Doc. JUDr. Jan Kolouch, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
Prof. Dr. Antoni Olak	*Vysoká škola podnikání a správy, Lublin, Polsko*
Prof. JUDr. Petr Průcha, Ph.D.	*Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno*
Doc. Ing. Milan Jan Půček, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
JUDr. Filip Rigel, Ph.D.	*Univerzita Hradec Králové*
RSDr. Petr Rožňák, CSc.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
Ing. Renata Skýpalová, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
Doc. JUDr. Jan Svatoň, CSc.	*Ústavní soud Brno*
Prof. Dr. Boguslaw L. Ślusarczyk	*Řešovská univerzita, Rzeszów, Polsko*
Doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Brno*
Mgr. Irena Tušer, Ph.D.	*AMBIS vysoká škola, Praha*
JUDr. Renata Vesecká, Ph.D.	*Předsedkyně Ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny, Vysoká škola finanční a správní, Praha*

Adresa redakce:

AMBIS Univerzita, a.s.

Časopis Právo a bezpečnost

Šujanovo nám. 1, 602 00 Brno

zdenek.koudelka@mail.ambis.cz

Vydává:

AMBIS Univerzita, a.s.

Lindnerova 1

180 00 Praha

Tisk:

NOVPRESS s.r.o.

Nám. Republiky 15

614 00 Brno-Židenice

Registrováno Ministerstvem kultury pod číslem E 21228.
ISSN 2336−5323; pravoabezpecnost.cz

Časopis Právo a bezpečnost vychází od roku 2014 v Brně.

Datum vydání: 31. 8. 2026

Objednávky předplatného přijímá vydavatel, cena předplatného je 600 Kč ročně, jednotlivé číslo stojí 200 Kč a lze jej zakoupit na adrese redakce. Vychází 3x ročně.

pravoabezpecnost.cz